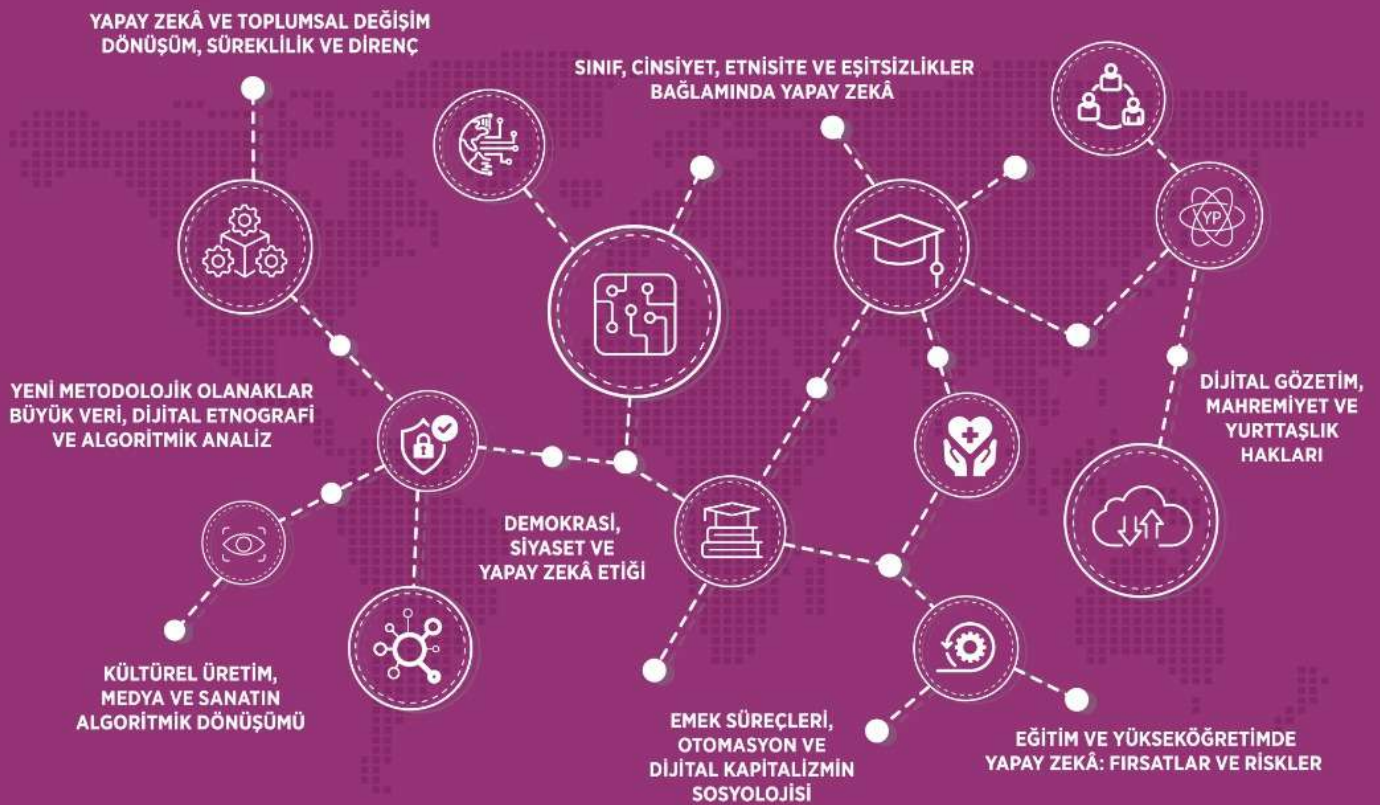

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ “3. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ”

18-19 ARALIK 2025

KONGRE ÖZET BİLDİRİ KİTAPÇIĞI

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
Sosyoloji Bölümü

ISBN: 978-625-93507-6-9

ETKİNLİK SORUMLULARI

Doç. Dr. Emek Barış Kepenek
Dr. Öğr. Üyesi Osman Özarslan

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Saime Özçürümez
Prof. Dr. Şerife Geniş
Doç. Dr. Emek Barış Kepenek
Doç. Dr. Aksu Akçaoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Duygu Özalp
Dr. Öğr. Üyesi Osman Özarslan
Dr. Öğr. Üyesi Feriha Duygu Samav Gürcü
Ar. Gör. Duygu Kırıkçioğlu
Ar. Gör. Selinay Yilmazer Öcal

TASARIM

Anıl Bozkurtoğlu

İLETİŞİM

fef.baskent.edu.tr
fened@baskent.edu.tr

İçindekiler

DİJİTAL ÇAĞDA SOSYAL ARAŞTIRMANIN KESİŞİM NOKTALARI: BÜYÜK VERİ, HESAPLAMALI SOSYAL BİLİM YÖNTEMLERİ VE ANALİTİK SOSYOLOJİ	1
Talip AKÇELİK	1
YAPAY ZEKA TEDARİK ZİNCİRİNDE GÖRÜNMEZ DİJİTAL EMEK VE BİLİŞSEL KAPİTALİZM....	2
Berna AKDOĞAN	2
YAPAY ZEKA ÇAĞINDA SANAT: ÜRETİM, DOLAŞIM VE MÜLKİYET İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ	3
Muhammed ARSLAN	3
YAPAY ZEKA ÇAĞINDA ETNOGRAFİK YÖNTEMİN DÖNÜŞÜMÜ: "CYPRIOT MEMORIES" ÖRNEĞİNDE PYTHON İLE TEMATİK ANALİZ	4
Ashlhan BARDAK TOKALAK	4
YAPAY ZEKA ÇAĞINDA BAĞIMSIZ TİYATROLARDA DÖNÜŞEN ÜRETİM, İZLEYİCİ; TOPLULUK İLİŞKİLERİ	5
Zeynep BAYKAL.....	5
YAPAY ZEKA İLE DEĞİŞEN HASTALIK DENEYİMLERİ: SAĞLIK VE HASTALIK SOSYOLOJİSİNDE MESLEK DIŞI YAKLAŞIMDA YENİ YÖNELİMLER.....	6
Deniz BİLGE ÜLKER.....	6
ULUSAL FON KURULUŞLARININ PROJE SÜREÇLERİNDE ÜRETKEN YAPAY ZEKA POLİTİKALARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	7
Semih BİLGİÇ	7
YAPAY ZEKA EGEMENLİĞİ VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM	8
Kıvılcım Romya BİLGİN	8
SUÇ VE CEZA BAĞLAMINDA SİVİL İTAATSIZLIK	9
Onur BİLGİNER.....	9
KÜLTÜREL ÜRETİM VE SANATIN DÖNÜŞÜMÜ: YAPAY ZEKA VE FİLM YAPIMI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME.....	10
Çiçek COŞKUN	10
TELEVİZYON DİZİLERİNDE SUÇUN NORMALLEŞTİRİLMESİ: UZAK ŞEHİR DİZİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	11
Çiçek COŞKUN	11
ÇEVİRİMİÇİ KUMAR VE ÇEVİRİM İÇİ SPOR BAHİSLERİ OYNAMA DAVRANIŞLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ: BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	12
Miray COŞKUN.....	12

BÖLÜM SONU CANAVARINI YENMEK: YAPAY ZEKAYA KARŞI ROL YAPMA OYUNLARI.....	13
Latife İrem EMEKTAR.....	13
AKIŞKAN MODERN TOPLUMDA DİJİTAL ASTROLOJİ DENEYİMİ: CO-STAR MOBİL UYGULAMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	14
Eylül ERSOY	14
ALGORİTMİK KÜLTÜRÜN MEDYA VE SANATTAKİ ETKİLERİ: KÜLTÜREL ÜRETİM ÜZERİNE BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ.....	15
Havva GÖKTAŞ	15
EKRANDA ÖLÜM YOK: DİJİTAL DUYGULANIM VE SAYISAL HAYATTA KALMA STRATEJİLERİ	16
Şevket Burak IŞIK, Adem SAĞIR.....	16
YENİ TEKNOLOJİLER VE KADINLARIN BİLGİ İNŞA PRATİKLERİNDEKİ KONUMU: EPİSTEMOLOJİK VE TEKNOLOJİK SORUNLAR	17
Pınar KARABABA DEMİRCAN	17
EYVAH! İŞİMİ Mİ KAYBEDECEĞİM? ÜRETKEN YAPAY ZEKA İLE AKADEMİK EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ	18
Gülizar KARAHAN BALYA, Ayşe Ayda GERÇEK, Simay CANLAR MORKOÇ, Arsev Umur AYDINOĞLU, Eren BEKAR.....	18
MAX WEBER'İN VERSTEHEN (ANLAMA) KAVRAMI VE YAPAY ZEKANIN SINIRLARI: KIZILAY TABELASI ÖRNEĞİ	20
Olgu KARAN	20
YAPAY ZEKANIN SOSYOLOJİSİ OLUR MU?	21
Emek Barış KEPENEK.....	21
AKADEMİDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: YAPAY ZEKA ARAÇLARININ KULLANIM PRATİKLERİ VE TUTUMLAR	22
Eda KILIÇ.....	22
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAPAY ZEKAYA DAİR KAYGI DURUMLARININ ANALİZİ.....	23
Fatma KILINÇ.....	23
RADİKALLEŞME SÜRECİNDEKİ ÇOCUKLAR: PKK TERÖR ÖRGÜTÜ KAPSAMINDA ÇOCUKLARIN TOPLUMSAL KIRILGANLIK DİNAMİKLERİNİN ANALİZİ.....	24
Murat KOÇANLI	24
DİJİTAL SERMAYEDEN ALGORİTMİK SERMAYEYE: YAPAY ZEKA ÇAĞINDA YENİ SERMAYE FORMLARI	25
Abdurrahman KÜLTÜR	25
NİTEL ARAŞTIRMA: DİJİTAL İMKANLAR, EPİSTEMOLOJİK SINIRLAR VE HİBRİT ETNOGRAFİYE DOĞRU	26
Özgür Dirim ÖZKAN.....	26

YAPAY ZEKA DESTEKLİ YÜZ TANIMA SİSTEMLERİ VE TREACHER COLLINS SENDROMLU BİREYLERİN YURTTAŞLIK DENEYİMLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ	27
Nur ÖZER	27
TOPLULUK DESTEKLİ TARIMDA (TDT) DİJİTAL PAZARLAMA YÖNTEMLERİ	28
Simay ÖZLÜ	28
YENİ NESİL MAFYA, DİJİTAL ŞİDDET VE YAPAY ZEKA.....	29
Osman ÖZARSLAN.....	29
SOSYOTEKNİK DEĞERLER VE KAMU YARARI: YAPAY ZEKA GÖÇ YÖNETİŞİMİNDE KÜRESEL UZLAŞININ İNŞASINA DESTEK OLABİLİR (Mİ)?	30
Saime ÖZÇÜRÜMEZ	30
DİJİTAL SOSYOLOJİ BAKIŞ AÇISIYLA YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER: DİJİTAL AKTİVİZM ÖRNEĞİ OLARAK 4B HAREKETİ VE DİJİTAL SUÇLARLA İLİŞKİSİ	32
Elif ÖZUZ DAĞDELEN	32
ALINIR – SATILIR VE ÇALINIR: X PLATFORMUNDA İÇERİĞİN VE ETKİLEŞİMİN METALAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA	34
Hazal ÖZYÜREK YAĞLI.....	34
AFETLERDE KADIN OLMAK: SOSYOLOJİK DEĞERLENDİRME.....	35
Çiğdem Sema SİRMA	35
ÜRETKEN YAPAY ZEKADA DİL VE KONUM FARKLARININ GÖRSEL SÖYLEME ETKİSİ: DALL-E 3 ÖRNEĞİ	36
Muhammet Safa TAŞKIRAN, Reyhan KULLUK*	36
TEKNO-FEODALİZM TEZİNİN SINIRLARI: İLKSEL BİRİKİM ve RIZAYA DAYALI SÖZLEŞME.....	37
İrem TAŞÇIOĞLU.....	37
EBEVEYNLİKTE DİJİTALLEŞME: BAKIM, BİLGİ VE SORUMLULUĞUN DÖNÜŞÜMÜ.....	38
Zeynep Serap TEKTEN KÜLTÜR.....	38
İMKÂNSIZIN POLİTİKASI YA DA DÜŞMAN KARDEŞLER: YAPAY ZEKA VE ETİK.....	39
Tolga TELLAN	39
YAPAY ZEKA VE DİJİTAL OTORİTERLİK: ÇİN’İN YAPAY ZEKA DESTEKLİ YÖNETİŞİM İHRACI	40
Bahar TEMİR	40
YAPAY ZEKA TEKNOLOJİLERİNİN ÖRGÜTLERDE BEYAZ YAKALI ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ UYGULAMALARININ YARATTIĞI KOLEKTİF KAYGI: “TEKNOSTATÜS PANİK” KAVRAMI ÜZERİNE BİR ANALİZ.....	41
Sima TÜRKÜNER.....	41
PLATFORM EKONOMİSİ VE ÇALIŞMA HAYATINDA DÖNÜŞÜM.....	42
Nesli URHAN GÜNEŞ	42

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM	43
Elvan YAVUZ	43
DİJİTALLEŞME ÇAĞINDA SENDİKASIZLAŞMANIN YENİ BİÇİMLERİ: YERALTI MADENİNDE EMEĞ SÜREÇLERİNİN DİJİTAL KAPİTALİZM BAĞLAMINDA BİR ANALİZİ	44
Melik Zafer YILDIZ.....	44
ALGORİTMİK TAHAKKÜM: YAPAY ZEKA AKADEMİK EMEĞİ NASIL YENİDEN ÖRGÜTLÜYOR?	45
Ayça YILMAZ, Ozan TEKİN	45

DİJİTAL ÇAĞDA SOSYAL ARAŞTIRMANIN KESİŞİM NOKTALARI: BÜYÜK VERİ, HESAPLAMALI SOSYAL BİLİM YÖNTEMLERİ VE ANALİTİK SOSYOLOJİ

Talip AKÇELİK¹

Özet: Dijital çağda sosyal araştırmalar için erişilebilir verinin hacmi her geçen gün artmaktadır. Büyük verinin erişimi ve analizi için kullanılan yöntemler de benzer şekilde artan oranda çeşitlilik göstermektedir. Bu yöndeki veri ve yöntem bolluğu içerisinde teorinin sonu tartışmaları da hız kazanmaktadır. Bu bildiri, 2023 yılında yayımlanmış “Analitik Sosyoloji Perspektifinden Hesaplamalı Sosyal Bilim Yöntemleri: Twitter Verilerinin Metin Analizi ve Network Modellemesi” isimli yüksek lisans tezinden hareketle büyük verinin ve hesaplamalı sosyal bilim yöntemlerinin gölgesinde kalan teorik çıkmaza uluslararası literatürde bir çıkış yolu olarak sunulan Analitik Sosyoloji perspektifini detaylandırmaktadır. Bu minvalde, ilk olarak Max Weber, Alexis de Tocqueville, Talcott Parsons, Robert K. Merton, Jon Elster, Raymond Boudon, Thomas Schelling, James Coleman ve kurucu isim Peter Hedstrom’e değin uzanan bir hattı içeren analitik sosyolojinin literatürde kendisine temel aldığı kuramsal ve kavramsal arka plan özetlenmektedir. Sosyal etki, duygusal bulaşma, kıvılcım anı, matta etkisi, kendisini gerçekleştiren kehanet, homofili, arkadaşlık paradoksu türünden literatürde yer bulan sosyal fenomenlerin sosyal araştırma süreçlerinde ne türden bir konuma sahip olabileceği ve analitik sosyoloji ile ilişkisine yer verilmektedir. Sosyal fenomenler hakkında genel yasalara ulaşma noktasında açıklanan ve açıklayan arasındaki ilişkiye bakışına, mekanizma tabanlı açıklama üzerinden nedensellik arayışına, teorik hipotezlerin bilişimsel modellere çevrilmesine, aktör merkezli mikro davranışlardan ve makro toplumsal olgulara geçiş sürecine, orta boy sosyolojik teorilere ve mikro tabanlı modellemelere değinilmektedir. Bu bağlamda geleneksel araştırma yöntemleri ile hesaplamalı sosyal bilim yöntemleri arasındaki ilişki, büyük verinin karakteristik özellikleri göz önünde tutularak tartışılmaktadır. Bildiri böylece Analitik Sosyoloji alanını tanıtarak Türkçe literatüre kuramsal ve metodolojik açıdan katkı sunmayı hedeflemektedir. Dijital çağın beraberinde getirmiş olduğu veri ve yöntem bolluğunda yürütülecek bir sosyal araştırma bağlamında araştırmacılara teori ve yöntem noktasında bir alternatif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: analitik sosyoloji, büyük veri, hesaplamalı sosyal bilim yöntemleri, sosyal araştırma yöntemleri, sosyal mekanizmalar

¹ Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye

talipakcelik@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8670-3596

YAPAY ZEKA TEDARİK ZİNCİRİNDE GÖRÜNMEZ DİJİTAL EMEK VE BİLİŞSEL KAPİTALİZM

Berna AKDOĞAN²

Özet: Yapay zekanın üretim aşamalarında görünmeyen emek biçimlerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, teknolojinin politik ekonomideki konumunu ve emek sermaye ilişkilerinde yaratıldığı iddia edilen dönüşümü eleştirel bir çerçevede tartışır. Bilişsel kapitalizm teorisi ile post Marksist ve post kapitalist yaklaşımlar, endüstriyel dönemin sabit sermayesi ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin oluşturduğu çağdaş sabit sermaye arasında varoluşsal bir fark bulunduğunu savunur ve bu farkın emek sermaye ilişkilerinde özgürleştirici sonuçlar doğurabileceğini öne sürer. Bu araştırma, söz konusu iddiaları yapay zekanın üretiminde ortaya çıkan görünmez dijital emek biçimleri üzerinden yeniden değerlendirmektedir.

Çağdaş yapay zeka sistemlerinin temelinde yer alan makine öğrenmesi süreçleri, büyük miktarda eğitim verisine dayanır. Bu veriler, bilgisayar görmesi, doğal dil işleme, duygu analizi ve içerik moderasyonu gibi alanlarda görev yapan küresel ve parça başı ücretlendirilen bir dijital işgücü tarafından üretilmektedir. Mikro iş veya kitle çalışması olarak anılan bu emek biçimi, verinin temizlenmesi, sınıflandırılması ve makine öğrenmesine uygun hale getirilmesi gibi yoğun ve parçalanmış görevleri içerir. Bu süreç, yapay zekanın teknik kapasitesinin görünmez insan emeğine dayanması ve platformlar aracılığıyla örgütlenen dağınık iş modellerinin emek sürecini belirlemesi açısından dikkat çekicidir. Artan veri ihtiyacı, bu görünmez işgücünün rolünü giderek daha merkezi hale getirmektedir.

Niceliksel ve niteliksel araştırmalar ile işçi forumlarına dayalı dijital etnografi, kitle işçilerinin ekonomik güvencesizlik, düşük ücret, işin bütününe hakim olamama ve algoritmik yönetimin yarattığı belirsizlik gibi deneyimlerini ortaya koyar. Bu koşullar, işin bilimsel parçalanması ve emek sürecinin makinenin ihtiyaçlarına göre şekillenmesi bakımından, endüstriyel dönemin reel bağımlılık özellikleri ile güçlü paralellikler taşır. Bulgular, çağdaş teknolojilerin üretim süreçlerinde reel bağımlılığı zayıflattığı yönündeki bilişsel kapitalizm tezini sorgulamakta ve aksine bu bağımlılığın yoğunlaştığını göstermektedir. Büyük teknoloji şirketlerine veri sağlayan aracı platformların kendilerini teknoloji şirketi olarak tanımlaması, emeği görünmez kılan bir stratejinin parçası olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, mikro iş üzerinden teknolojik dönüşümün emek sermaye ilişkisinde radikal bir kopuş yarattığı iddiasını tartışmaya açar ve yapay zekanın üretim sürecinin kolektif zekanın sömürülmesini merkezine alan güncel kapitalist düzenekleri güçlendirdiğini analiz eder.

Anahtar Kelimeler: dijital emek, makine öğrenmesi, bilişsel kapitalizm, dijital kapitalizm, insan makine ilişkileri

² Bağımsız Araştırmacı
berna.akdogan88@gmail.com
ORCID: 0009-0003-9489-8586

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA SANAT: ÜRETİM, DOLAŞIM VE MÜLKİYET İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Muhammed ARSLAN³

Özet: Yapay zeka ve algoritmik sistemlerin kültürel üretimde merkezi bir rol üstlendiği günümüzde sanat, yalnızca estetik bir uğraş olmaktan çıkarak teknik, kurumsal ve toplumsal dinamiklerle iç içe geçmiş çok katmanlı bir kültürel forma dönüşmektedir. Bu dönüşümle birlikte mülkiyet ilişkileri, sahip olunan kültürel, sosyal ve ekonomik sermaye doğrultusunda yeniden yapılanmakta; üretim, tüketim ve dolaşım süreçleri dijital ağ mantığı ve platform ekonomisinin işleyişi kapsamında yeniden örgütlenmektedir. Yapay zeka tabanlı üretim araçları, sanatçı izleyici ilişkisini dönüştürürken estetik değerlerin belirlenme biçimlerini de tartışmaya açmakta; buna ek olarak NFT gibi yeni mülkiyet düzenleri, sanat alanındaki ekonomik ve sembolik güç dağılımını görünür biçimde etkilemektedir.

Bu çalışma, söz konusu dönüşümü sanat sosyolojisi perspektifinden ele alarak dijital ortamda sanatın üretildiği, paylaşıldığı ve tüketildiği koşulların nasıl yeniden biçimlendiğini tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın kuramsal yaklaşımı; teknik yeniden üretim, kolektif üretim süreçleri, gündelik yaşamın estetikleşmesi, sermaye ve alan ilişkileri ile dijital ağ mantığı gibi kavramlar etrafında şekillenmektedir. Bu kavramlar, dijital sanatın hem yeni ifade olanakları yaratan hem de sanat alanının örgütlenişini dönüştüren yönlerini analiz etmeye imkân sunmaktadır. Böylece çalışma, dijital sanatın yalnızca eleştirel yönlerine odaklanmak yerine, üretimin erişilebilir hâle gelmesi ve yaratıcı pratiklerin çeşitlenmesi gibi demokratikleşme potansiyellerini de hesaba katan dengeli bir yaklaşım benimsemektedir.

Araştırmanın yöntemi, ulusal ve uluslararası literatürün eleştirel değerlendirilmesi ile dijital sanat pratiklerinin üretim, dolaşım ve mülkiyet yapıları açısından incelenmesine dayanmaktadır. Bu yöntem, alandaki kuramsal tartışmaları derinlemesine çözümlemeyi ve dijital kültürün sanatsal üretim üzerindeki etkilerini kavramsal bir çerçeve içinde tartışmayı mümkün kılmaktadır. Çalışmanın sınırlılıkları ise dijital sanatın tüm çeşitlerini kapsayamaması ve saha araştırması tamamlanmadığı için sanatçı deneyimlerine, üretim süreçlerine veya izleyici pratiklerine ilişkin ampirik veriler sunamamasıdır. Bu sınırlılıklara rağmen çalışma, dijital kültürdeki dönüşümlere yönelik kavramsal bir çerçeve oluşturarak ileride tamamlanacak saha araştırması için yönlendirici bir başlangıç sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: sanat sosyolojisi, yapay zeka, dijital ağlar, mülkiyet, algoritmik dönüşüm

³ Lisansüstü Öğrenci, Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
arslanmuhammed23@gmail.com
ORCID: 0009-0001-5593-7533

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA ETNOGRAFIK YÖNTEMİN DÖNÜŞÜMÜ: "CYPRIOT MEMORIES" ÖRNEĞİNDE PYTHON İLE TEMATİK ANALİZ

Aslıhan BARDAK TOKALAK⁴

Özet: Yapay zeka alanındaki gelişmeler, dijital kültürlerin tanımlanma biçimlerini değiştirerek sosyal bilimleri metodolojik ilkelerini yeniden gözden geçirmeye yöneltmektedir. Geleneksel etnografik yöntem, araştırmacının saha gözlemine dayanan nitel bir yaklaşımken, dijital etnografi bu gözlemi çevrimiçi platformlara taşır ve sanal toplulukların grup dinamiklerini görünür kılar. Ancak sosyal medyada üretilen içeriklerin hacmindeki artış, araştırmacıları algoritmik araçlarla çalışmaya yönlendirmekte ve bu durum, “Python destekli metin analizi” olarak adlandırılabilir hibrit bir metodolojiye kapı aralamaktadır. Bu çalışma, Facebook’taki “Cypriot Memories – The Hallouminati” isimli diaspora topluluğunu örnek vaka olarak ele almakta ve 2019–2025 yılları arasında ‘öne çıkanlar’ sekmesinde yer alan nostalji temelli çevrimiçi söylemlerin Python tabanlı tematik analiz yöntemleriyle nasıl çözümlenebileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel araştırma sorusu, yapay zeka destekli tematik analiz araçlarının dijital etnografideki nitel çözümleme süreçlerine ölçek, hız ve örüntü tanımlama açısından nasıl katkıda bulunabileceğinin araştırılmasıdır. Çalışma iki aşamalı bir analiz yöntemi benimsemektedir. İlk aşamada dijital etnografik gözlem yoluyla grup paylaşımları, yorumlar ve görsel söylemler bir metin editöründe gruplanmış olup ikinci aşamada ise bu veriler Python programlama dili kullanılarak metin madenciliği teknikleriyle işlenmiş; doğal dil işleme (NLP), sıklık analizi, wordcloud görselleştirmeleri ve tematik kümeleme algoritmaları aracılığıyla anlamlı örüntüler tespit edilmiştir. Bu süreçte kullanılan algoritmik analiz, yalnızca veriyi nicelleştirmekle kalmamış; aynı zamanda nostalji söylemlerinin “ev”, “bellek”, “kayıp altın çağ”, “barış” ve “aidiyet” gibi temalar etrafında nasıl kümелendiğini ortaya koymuştur. Çalışmada, Python’un “NLTK” ve “scikit-learn” kütüphaneleri kullanılarak gerçekleştirilen temalandırma (topic modeling) ve duygu analizi (sentiment analysis) teknikleri, manuel kodlama süreçleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Bu araçlar, metin verisindeki anlamsal kümelerin nitel kodlamayla karşılaştırmalı biçimde test edilmesine olanak sağladıkları için tercih edilmiştir. Bulgular, algoritmik analizin büyük ölçekli veri setlerinde makro temaları (nostalji, kimlik, barış) hızla tespit edebildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, bağlamsal nüansları ve kültürel alt kodları yakalamada ve özellikle Türkçe dil işleme araçlarının sınırlı olması nedeniyle insan müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır. Metodolojik açıdan çalışma, etnografin rolünün “derin betimleyicilikten” “algoritmik belirleyiciliğe” doğru evrildiğini; ancak bu dönüşümün araştırmacının öznelliğini ortadan kaldırmadığını, yalnızca farklı bir düzleme taşıdığını göstermektedir. Python destekli analiz, araştırma sürecini hızlandırırken, algoritmanın “kapalı kutu” yapısı yeni etik ve epistemolojik sorunları beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak bu çalışma hesaplamalı sosyal bilimler ve nitel araştırmalar metodolojileri arasında kritik bir köprü kurarak, yapay zeka araçlarının sosyolojik araştırmalarda “devrimci” değil “yardımcı” aktörler olarak yeniden konumlandırılması gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: dijital etnografi, Python veri analizi, tematik analiz, hesaplamalı sosyal bilim

⁴Lisansüstü Öğrenci, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Türkiye
aslihantokalak@gmail.com,

ORCID: 0009-0005-3692-0583.

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA BAĞIMSIZ TİYATROLARDA DÖNÜŞEN ÜRETİM, İZLEYİCİ; TOPLULUK İLİŞKİLERİ

Zeynep BAYKAL⁵

Özet: Yapay zeka çağında tiyatrolar yalnızca bir performans mekânı olarak değil, aynı zamanda çevrimiçi izleyici etkileşimleri, duygulanım üretimi ve kültürel paylaşım pratikleri aracılığıyla bir “dijital cemaat” olarak yeniden anlam kazanmaktadır. Pandemi döneminde hızla yaygınlaşan çevrimiçi gösterimler, hibrit sahneleme biçimleri ve dijital izleyicilik modelleri, tiyatro deneyiminin fiziksel sınırlarını aşarak yeni bir katılım biçimi oluşturmuştur. Bu dönüşüm, bağımsız tiyatroların kentsel konumlanışı, izleyiciyle kurdukları ilişki ve kültürel üretim politikaları açısından köklü bir yeniden yapılanmaya işaret eder. Özellikle büyük ekonomik baskılar altında faaliyet gösteren bağımsız topluluklar, varlıklarını sürdürebilmek ve görünürlüklerini artırabilmek için sosyal medyanın çok yönlü araçlarını stratejik bir biçimde kullanmak zorunda kalmakta; yapım süreçlerinde ise imkânları ölçüsünde gelişmiş dijital teknolojilerden ve yer yer yapay zeka destekli yaratıcı araçlardan yararlanmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’de bağımsız tiyatro sahnelerinin mekânsal pratiklerinin, izleyici deneyimlerinin ve topluluk oluşturma dinamiklerinin dijital çağda nasıl yeniden şekillendiğini incelemektir. Netnografi yöntemi kullanılarak sahnelerin dijital üretimleri ile sosyal medya paylaşımları, takipçi yorumları, çevrimiçi etkinlik duyuruları ve dijital etkileşim repertuvarları da analiz edilmekte; böylece hem kültürel üretim süreçlerinin hem de dijital topluluk oluşumunun izleri sürülmektedir. Araştırmanın kuramsal çerçevesi, Anthony Cohen ve Gerard Delanty’nin topluluk yaklaşımı üzerinden kurulmakta, bağımsız tiyatro topluluklarının dijital ortamda nasıl bir aidiyet, mekâna bağlılık ve etkileşim ağı geliştirdiği tartışılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, dijitalleşme ile kültürel üretim arasındaki ilişkiyi bağımsız tiyatrolar özelinde ele alarak, Türkiye’de sahne sanatlarının dönüşen toplumsal mantığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: bağımsız tiyatro, dijitalleşme, sosyal medya, dijital topluluk, netnografi

⁵Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji (İngilizce) Bölümü
zeynepbaykal@topkapi.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6393-0219

YAPAY ZEKA İLE DEĞİŞEN HASTALIK DENEYİMLERİ: SAĞLIK VE HASTALIK SOSYOLOJİSİNDE MESLEK DIŞI YAKLAŞIMDA YENİ YÖNELİMLER

Deniz BİLGE ÜLKER⁶

Özet: Sağlık ve Hastalık Sosyolojisinde meslek dışı yaklaşım (lay perspective), tıp profesyonellerinin uzman/bilimsel bilgisi ve bakış açısının dışında kalan hastaların, hasta yakınlarının ve sıradan insanların sağlık, hastalık, beden ve tedavi süreçlerine dair kendi deneyimlerine, inançlarına, yorumlarına ve bilgilerine odaklanır. Bu yaklaşım iki farklı hastalık tanımına dikkat çeker: Tıbbın biyomedikal olarak tanımladığı nesnel durum ve kişinin öznel olarak yaşadığı, anlamlandırdığı hastalık deneyimi. Ve bu tanımlardan öznel olarak deneyimlenen hastalık ile ilgilenir.

Yapay Zeka hayatın her alanında yaygınlaşırken sağlık alanında da birçok farklı katmanda kendisini göstermektedir. Hastaların sigorta şirketlerine yazacakları mektup metinlerinden, tedavi ve teşhis hakkında her türlü soruyu cevaplamaya, tahlil sonuçlarını, radyoloji görüntülerini yorumlamaya kadar sayısız alanda hastaların kullanımına sunulmuştur. Bu noktada, yapay zeka geleneksel doktor- hasta ilişkisini de sarsmıştır. Güven, bilginin iktidarı ve güç ilişkilerindeki dönüşüm doktor ve hasta arasındaki iletişim dinamiklerine yeni boyutlar katmıştır. Tüm bu dönüşümlerin sonucunda yapay zeka ile hastalık deneyimleri de dönüşüme uğramıştır denilebilir. Yapay Zeka hastalar tarafından bir yandan hastalıkları ile ilgili bilgiye ulaşım aracı olarak görülürken diğer yandan da algoritmalara duyulan ön yargı ile şüphe uyandırıcı bir tehdit olarak algılanabilir. Bu çalışma, yapay zekayı yalnızca teknik bir kavram olarak değil toplumsal ilişkileri, iktidar yapılarını, toplumsal kimlikleri dönüştüren karmaşık bir sosyal olgu olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda Sosyolojinin bir alt dalı olan Sağlık ve Hastalık Sosyolojisinde bu sosyal olgunun önemli etkileri olduğunu öne sürmektedir. Sağlık ve Hastalık sosyolojisinde özellikle meslek dışı yaklaşımda hem kuramsal hem yöntemsel büyük dönüşümler yaşandığını ileri sürmekte ve bu dönüşümlerin neler olduğunu anlamaya çalışmaktadır. Sonuç olarak çalışma, Sağlık ve Hastalık Sosyolojinde Meslek dışı yaklaşımlara odaklanan sosyolojik çalışmaların yapay zekayı artık temel bir değişken olarak sistematik olarak ele alması gerektiğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: yapay zeka, sağlık hastalık sosyolojisi, meslek dışı yaklaşım, hastalık deneyimleri

⁶Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Türkiye

denizbilgeulker@aybu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9580-0112>

ULUSAL FON KURULUŞLARININ PROJE SÜREÇLERİNDE ÜRETKEN YAPAY ZEKA POLİTİKALARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Semih BİLGİÇ⁷

Özet: Üretken yapay zeka (Generative AI), metin, görsel, ses, yazılım kodu ve veri üretimi gibi yaratıcı süreçlerde insan kapasitesiyle yarışır şekilde yetenek ve beceriler sergileyerek bilimsel araştırma ekosistemini de etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu etki süreci yalnızca araştırmalarda literatür taraması, rapor yazımı veya veri analizi gibi faaliyetleri kapsamamakta, aynı zamanda ulusal fon kuruluşlarının değerlendirme ve gizlilik ilkelerini de doğrudan etkilemektedir. Bu çalışma 20'ye yakın kurumun araştırılması sonucunda aralarında Amerika Ulusal Bilim Vakfı (NSF), ABD Ulusal Sağlık Enstitüleri (NIH), Hindistan Tıp Araştırmaları Konseyi (ICMR), Alman Araştırma Vakfı (DFG), Birleşik Krallık Araştırma ve İnovasyon Ajansı (UKRI), İsveç Ulusal Bilim Vakfı (SNSF), Çin Bilimler Akademisi (CAS) ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) gibi kurumların bulunduğu ulusal fon ve araştırmaya dönük kuruluşun üretken yapay zekaya ilişkin politika, yönerge ve etik çerçevelerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Analiz edilen doküman ve duyurular iki temel eğilimin öne çıktığını göstermektedir. İlk olarak, incelenen kurumlar değerlendirme sürecinin gizliliğini mutlak bir sınır olarak belirlemekte ve yapay zekanın hakemlik süreçlerinde kullanımını sınırlamaktadır. Bu nedenle hakemlerin başvuru içeriklerini ChatGPT benzeri yapay zeka modellerine yüklemeleri yasaktır. İkinci olarak kurumlar fon başvurularında üretken yapay zekayı tamamen yasaklamak yerine şeffaflık, beyan zorunluluğu ve araştırma bütünlüğü ilkelerinin merkeze alınarak kullanılmasına dönük esnek bir yaklaşımı benimsemektedir. Çalışma, fon kuruluşlarının üretken yapay zekaya yaklaşımının yalnızca teknik değil, aynı zamanda etik, hukuki ve epistemik boyutlar taşıdığını ortaya koymaktadır. Bulgular, yakın gelecekte fon mekanizmalarının şeffaf kullanım beyanı, intihal ve veri güvenliği risk yönetimi, değerlendirici eğitimi ve yapay zeka ile üretilmiş içeriğin sınırlandırılması gibi konularda daha standartlaştırılmış bir politika geliştirmeye yöneleceğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: üretken yapay zeka, araştırma fonlama politikaları, hakemlik ve gizlilik, araştırma bütünlüğü, karşılaştırmalı politika analizi

⁷ Lisansüstü Öğrenci, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye

semihblgc@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1726-8658

YAPAY ZEKA EGEMENLİĞİ VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

Kıvılcım Romya BİLGİN⁸

Özet: Yapay zeka, teknik bir araç olmaktan çıkarak veri politikaları, dijital devlet projeleri ve siber güvenlik rejimleri üzerinden ulusal sınırlar içinde egemenliğin, yapay zeka egemenliği olarak adlandırılan yeni bir egemenlik biçimi şeklinde yeniden tanımlandığı siyasal bir tartışmanın merkezine yerleşmiştir. Bu bağlamda egemenlik, artık klasik anlamda toprak, nüfus ve hukuki yetki üçgeniyle sınırlı olmaktan çıkarak veri, altyapı ve kod üzerinden meşru kontrol kurma kapasitesini de içeren çok katmanlı bir olgu olarak tezahür etmeye başlamıştır. Bu katmanlardan biri de egemenliğin hem üretildiği hem de somutlaştığı toplumsal düzendir. Dolayısıyla yapay zeka egemenliği, toplumsal sonuçları bağlamında da ele alınması gereken bir mesele haline gelmiştir.

Yapay zeka egemenliği, kamusal kurumların işleyişini algoritmik düzenleme mantığına göre yeniden yapılandırmakta, bu bağlamda davranışı yönetmek ve riskleri öngörmek için sürekli veri toplama ve geri besleme döngüleri kurarak karar alma süreçlerini otomatikleştirmeyi hedeflemektedir. Kredi skorlama, sosyal yardım, sınır güvenliği, suç öngörüsü, göç yönetimi, sağlık ve eğitim politikalarında kullanılan yapay zeka sistemleri, belirli toplumsal grupları yüksek risk profili olarak kodlayarak yeni disiplin ve dışlama rejimleri üretmektedir. Böylece refah devleti, risk toplumu ve güvenlik devleti literatürlerinden aşına olduğumuz seçici kapsama ve dışlama mekanizmaları, bu kez algoritmik mantıkla yeniden biçimlenmektedir. Bu süreçte, yapay zeka egemenliğinin toplumsal cinsiyet, sınıf ve mekânsal eşitsizliklerle kesişen boyutları da ayrıca tartışılmalıdır. Algoritmik sistemler, tarihsel verilerden öğrendikleri için mevcut önyargıları yeniden üretirken, işgücü piyasasında, adalet sisteminde ve sosyal yardımlarda belirli gruplar aleyhine sistematik dezavantajlar da yaratabilmektedir. Bu çerçevede yapay zeka egemenliği yalnızca ‘kimin yönettiği’ sorusunu değil, ‘kimin hangi veri üzerinden, hangi normlarla yönetildiği’ sorusunu da gündeme taşımaktadır. Doğal olarak, yurttaşlık da giderek veri profilleri, güven skorları ve dijital devletle etkileşim izleri üzerinden tanımlanmaktadır. Ortaya çıkan verileşen yurttaşlık formu, klasik yurttaşlık kuramlarının öngördüğü eşitlik, kamusal akıl yürütme ve temsil ilkeleriyle gerilim içindedir ve bu nedenle geleneksel egemenlik anlayışıyla da uyumlu değildir.

Egemenliği hiçbir zaman yalnızca hukuki ya da coğrafi sınırları olan bir yetki değildi, ancak yapay zeka ile ortaya çıkan koşullar egemenliğin etik ve normatif bir kapasitesinin yeniden düşünülmesinin zorunlu kılmaktadır. Bu tartışma doğrultusunda şu soruya odaklanılmalıdır: Yapay zeka egemenliği söylemi ve buna eşlik eden dijital devlet uygulamaları, çağdaş toplumlarda eşitlikçi ve çoğulcu yurttaşlık anlayışını pekiştiren bir yönetim imkânı mı sunabilir mi, yoksa verileşen yurttaşlık ve algoritmik düzenleme üzerinden yeni dışlama ve tahakküm biçimlerini mi kurumsallaştırmaktadır?

Anahtar Kelimeler: yapay zeka, egemenlik, toplumsal dönüşüm

⁸ Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım
krbilgin@baskent.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8733-5978>

SUÇ VE CEZA BAĞLAMINDA SİVİL İTAATSIZLIK

Onur BİLGİNER⁹

Özet: Bu çalışma, “sivil itaatsizlik” kavramının tarihsel kökenleri ile çağdaş siyasi yorumlarına odaklanarak, suç ve ceza bağlamındaki yerini inceler. Öncelikle sivil itaatsizliğin Thoreau’nun Hükümete Karşı Direniş (1849) başlıklı metninden itibaren şekillenen düşünsel arka planına değinir; ardından 20. yüzyılın ikinci yarısında ABD’de yükselen tartışmalar temelinde, muhafazakâr ve liberal yaklaşımları karşılaştırmalı olarak inceler. Muhafazakâr bakış, sivil itaatsizliğin yalnızca “dinsel” veya “seçici” itiraz biçimlerini meşru görürken; liberal gelenek, özellikle John Rawls’un Bir Adalet Teorisi (1971) çerçevesinde, sivil itaatsizliği anayasal düzeni hedef almayan fakat derin adaletsizliklere karşı yürütülen aleni, barışçıl ve vicdani bir yasa ihlali olarak tanımlar. Çalışmanın son bölümünde, Rawls’un öne sürdüğü meşruiyet koşullarına—son çare olma, kamusalılık, cezayı kabul etme ve şiddetsizlik—yöneltelen eleştiriler ele alınır. Daha açık ifade edersek, Brownlee, Zinn, Cohen ve Markovits gibi yazarların itirazları dört başlıkta toplanabilir. Birincisi, sivil itaatsizlik eylemine geçilmesi için tüm yasal yolların tüketilmesi zorunlu bir önkoşul değildir. İkincisi, sivil itaatsizlik eyleminin aleniliği ya da gizliliği durumsaldır ve bu tercihte belirleyici olan eylemin potansiyel etkinliğidir. Üçüncüsü, cezayı kabullenme her durumda iyi niyet göstergesi olmadığı gibi bazı koşullarda eylemin ahlaki gücünü ve siyasal etkisini zayıflatabilir. Dördüncüsüye, şiddetin dereceleri olduğudur. Bu sebeple şiddetten kaçınmak ya da mutlak şiddetsizlik koşulu sivil itaatsizliği tek başına meşrulaştırmaya yetmez. Buna göre, sivil itaatsizlik eylemleri anayasal çerçeve, siyasi koşullar, ahlaki/vicdani gerekçeler ve toplumsal adalet arayışı arasında dinamik bir denge kurar. Sonuç olarak, Rawls ile eleştirmenlerinin buluştuğu nokta, sivil itaatsizliğin demokrasiye zarar vermek yerine toplumsal adaletsizlikleri görünür kılarak ve yurttaş katılımını güçlendirerek demokratik süreci pekiştirdiğidir.

Anahtar Kelimeler: sivil itaatsizlik, suç, ceza, John Rawls

⁹ Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye

onur.bilginer@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9956-2860>

KÜLTÜREL ÜRETİM VE SANATIN DÖNÜŞÜMÜ: YAPAY ZEKA VE FİLM YAPIMI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

Çiçek COŞKUN¹⁰

Özet: Sinema, toplumsal yapıların ve dinamiklerin anlaşılmasında güçlü bir sosyolojik araçtır. Kurgusal bir anlatı formuna sahip olsa da toplumsal sorunları ele alma biçimiyle sinema, kültürel üretimin önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde yapay zekanın film yapım süreçlerine entegrasyonu hem hikâye anlatımını hem de kültürel üretim biçimlerini köklü biçimde dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, teknolojik yeniliklerin sosyal bilimlerle kesişiminde sanatın üretim, temsil ve anlam boyutlarında yeni tartışma alanları yaratmaktadır. Öte yandan, görsel sosyoloji alanında, yapay zeka destekli üretim süreçlerinin görsel sosyolojinin araştırma nesnesi olan görsel materyallerin kullanımı ve üretimi alanlarına getirdiği olanaklar ve etik gereklilikler de ayrı bir tartışma konusudur. Bu çalışmada, filmlerin birer eğitim materyali olarak kullanılmasının amaçlandığı durumlarda, yapay zeka destekli film yapımının teknik olanakların tartışılması amaçlanmaktadır. Çalışmada ChatGPT, Sora, Runway ve Claude gibi yapay zeka araçları kullanılarak yürütülen bir kısa film projesi üzerinden yapay zeka temelli film üretiminin aşamaları ve bu süreçlerin sosyolojik araştırmalarda nasıl kullanılabileceği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, yapay zeka kullanılarak bir kısa filmin yapım süreci, senaryo yazımı, prodüksiyon ve post-prodüksiyon aşamaları üzerinden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: yapay zeka, kültürel üretim, film yapımı, görsel sosyoloji, dijital sanat, etik

¹⁰Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
cicekc@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6563-0164>

TELEVİZYON DİZİLERİNDE SUÇUN NORMALLEŞTİRİLMESİ: UZAK ŞEHİR DİZİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Çiçek COŞKUN¹¹

Özet: Suç kavramının bir eğlence ve vakit geçirme aracı olan melodrama türündeki televizyon dizilerinde kullanılması dikkat çeken bir konudur. Son dönemde Türkiye’de çekilen pek çok televizyon dizisinde suç ve suçlu kavramları normalleştirilmekte ve dizilerin olay örgüleri bu yapı üzerinden kurulmaktadır. Bu türdeki diziler yüksek izlenme oranlarına ulaşmaktadır.

Bu çalışmanın amacı son dönemde çok popüler olan “Uzak Şehir” dizisinde suç kavramının bir incelemesini yapmaktır. Dizinin hemen her bölümünde ana plandaki aşk hikayesinin arka planında şiddet, silahlı çatışma ve suç konuları işlenmekte ve bütün bunlar karakterlerin hayatlarında çok normal olaylarmış gibi gösterilmektedir. Dizinin izlenme oranları çok yüksektir ve izleyiciler her bölümü sosyal medyada aktif olarak tartışmakta ve düşüncelerini paylaşmaktadırlar.

Çalışmada ilk olarak dizinin evreninin incelenmesinin ardından, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı üzerinden izleyicinin bu dizi ile kurduğu bağ tartışılacaktır. Son olarak da diziden seçilen sahneler üzerinden suç kavramının normalleştirilmesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: “Uzak Şehir” dizisi, suç kavramı, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı

¹¹Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
cicekc@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6563-0164>

ÇEVİRİMİÇİ KUMAR VE ÇEVİRİM İÇİ SPOR BAHİSLERİ OYNAMADA DAVRANIŞLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ: BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Miray COŞKUN¹²

Özet: İlgili literatür incelendiğinde, internet tabanlı teknolojilerin erişilebilirliğinin artmasıyla üniversite gençliğinin bu davranışları sergileme eğiliminin yaygınlaşması arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, bu araştırmayla çevrim içi kumar ve spor bahisleri oynama davranışlarının üniversite gençliği arasında ne ölçüde yaygın olduğunun, gençlerin davranışlarının hangi tür kumar oyunları ve bahisler üzerinde yoğunlaştığının ve bu davranışları sergileyen gençlerin demografik özellikleri açısından dağılımlarının sosyolojik bir perspektifle irdelenmesi hedeflenmektedir. Bu araştırmada, araştırmanın amacı ile uyumlu olacak şekilde nicel araştırma yaklaşımıyla hareket edilmektedir ve araştırma, betimleyici bir tarama araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırma TÜBİTAK 2209-A kapsamında devam etmekte olduğundan, 50 kişilik bir pilot çalışma şeklinde sunulacaktır. Araştırmanın popülasyonunu Başkent Üniversitesi'nde ön lisans ve lisans eğitimi almakta olan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, bu popülasyondan basit rastlantısal örnekleme tekniği ile belirlenmiş olan örneklemden anket uygulaması yoluyla toplanmıştır. Kullanılacak anketi oluşturacak ölçeklere karar verilirken ilgili literatür incelenmiş, Türkçe uyarlaması ile güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmış olan South Oaks Kumar Tarama Testi, İnternet Kumar Bağımlılığı Ölçeği, Kumar Oynama Nedenleri Ölçeği olmak üzere üç ölçekten oluşan bir anket oluşturulmuştur. Araştırma verileri örneklemden bu anket yoluyla toplanmış ve toplanan veriler SPSS 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma, sembolik etkileşimci düşünce ile beraber Durkheim'in Anomi Teorisi ve Merton'ın Gerilim Teorisi ile açıklanmıştır. Bulgular, üniversite gençliğinin kumar davranışlarının yalnızca bireysel tercihlere indirgenemeyeceğini ve çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kumarın yalnızca maddi bir faaliyet görünümünden çok; sosyal, duygusal ve sembolik bir faaliyet olarak algılandığını ortaya koymuştur. Katılımcıların bu davranışları bir yandan sosyal ve grup aidiyeti sağlayan bir etkinlik olarak, bir yandan da stres ve umutsuzlukla başa çıkma yöntemi olarak gördükleri tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik belirsizlik ve sıkıntılar da, bu davranışların kısa vadeli ekonomik kazanç olarak görülmesine yol açmıştır. Bu araştırmadan elde edilen bulgular yoluyla Türkiye'deki üniversite gençliğinin çevrim içi kumar ve spor bahisleri oynama davranışlarının sosyolojik boyutunun ortaya konulması ve söz konusu davranışları önleyici politikaların ve uygulamaların oluşturulmasına bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Böylelikle söz konusu davranışları etkileyen/önceleyen ve sürdürülmesine olanak sağlayan demografik ve toplumsal faktörlerin tespit edilmesine ve bu davranışların yerine gençlerin kişisel, mesleki ve teknik gelişimini destekleyen davranışların sergilenmesini sağlayacak stratejilerin oluşturulmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir. TÜBİTAK'a 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında, araştırmaya verdiği destekten dolayı teşekkür ederim.

Anahtar Kelimeler: internet kumarı, çevrim içi kumar, spor bahisi, çevrim içi spor bahisi, üniversite gençliği

¹² Bağımsız Araştırmacı
coskunmiray2002@gmail.com
ORCID: [0009-0000-1715-2578](https://orcid.org/0009-0000-1715-2578)

BÖLÜM SONU CANAVARINI YENMEK: YAPAY ZEKAYA KARŞI ROL YAPMA OYUNLARI

Latife İrem EMEKTAR¹³

Özet: Dijital çağ ve getirilerinden biri olan yapay zeka, esasında özgünlük problemini beraberinde getiriyor gibi gözükse de hız, geriye dönüşün temellerini de atmaktadır. Video oyunları ve görsel medya, simülasyon teorileri için kendini gerçekleştiren kehanet halini almakta, gerçekliğin ikame ettiği diğer gerçeklik yapay gözükmemektedir. Nitekim yapay zeka da herhangi bir topluluğun veya bireyin iletişim kurabileceği başka bir bireyin yerini alabilmekte, ilişkiler birey ve robot ekseninde dönüşmektedir. Dijitale bakan çoğu varsayım ve hesap da bunu göstermektedir. Fakat dijitalin sağladığı platformlar sayesinde dijital olmayan oyunların giderek popüler bir hal alması başka etkenlerin de hesaba katılması gerektiğini anlatmaktadır. TTRPG olarak bilinen table-top role playing games, yani masaüstü rol yapma oyunları birkaç oyuncuyla birlikte tercihen internetsiz bir ortamda, herhangi bir dijital yardım almadan oynanmaktadır. Oyuncular bir Game Master (Oyun Kurucu) eşliğinde herhangi bir kurgusal dünyada kendilerinden ayrı karakterler yazabilmektedir. Bu karakterlerin çıktığı macerayı Oyun Kurucu, sesli olarak anlatmakta ve zarlar sayesinde hikayenin gidişatı belirlenmektedir. Birkaç görsel destek dışında neredeyse tamamı konuşmak ve beraber anlaşmak üzerinden dönen bu oyun, ünlü kişilerin videoları sayesinde tekrar güncellik kazanmıştır. Oyun kültürünün artan popülaritesi nedeniyle tüketicilerin %55'inden fazlası TTRPG'lerle ilgilenmektedir. Esasen dijitalin sağladığı sosyal medya, eski iletişim ve topluluk biçimlerini yeniden işler hale getirmeye başlamıştır. Bu oyunlar da bir simülasyon sayılabilecekken aynı zamanda iletişimsel eylem ekseninde incelenmesi gereken örnekler halini almıştır. Öte yandan, sosyal medyada beğeni kazanmış TTRPG oyunların içerdiği kapitalizm karşıtı mesajlar da kültür endüstrisine dair bir açılım yaratmaktadır. Yeni oyuncular, bu mesajlardan yola çıkarak kendi oyunlarını oluşturmakta ve kendi dünyalarını şekillendirmektedir. Buradan hareketle; bu tür oyunların dijitaldeki etkisi incelenecek, algoritmaya karşı birey-birey etkileşiminin yeniden önemli hale gelip gelmediği analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: TTRPG, hikaye anlatıcılığı, simülasyon, kültür endüstrisi, iletişimsel eylem

¹³ Lisansüstü Öğrenci, Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
iremektarbz@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7677-6444

AKIŞKAN MODERN TOPLUMDA DİJİTAL ASTROLOJİ DENEYİMİ: CO-STAR MOBİL UYGULAMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Eylül ERSOY¹⁴

Özet: Dijital kültürün gündelik hayatın her alanına nüfuz etmesi, bireylerin anlam arayışlarını da dijital platformlara yönlendirmektedir. Astroloji, belirsizlikler karşısında kullanılabilen bir araç/pratik olarak, geleneksel anlamından kopmadan dijital teknolojiler aracılığıyla yeniden şekillenmektedir. Bu çalışma, akışkan modern toplum içinde bireylerin belirsizlikler karşısında astroloji ile kurdukları ilişkinin dijitalleşmesini Co-Star mobil uygulaması örneği üzerinden sosyolojik bir perspektifle incelemektedir. Araştırma için ilk olarak, Co-Star mobil uygulaması arayüzü gezinti (walkthrough) yöntemiyle analiz edilmiştir. Ardından uygulamayı aktif olarak kullanan 16 kişiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler, bireylerin astrolojiyi nasıl anlamlandırdıklarını, dijital astroloji pratiklerini gündelik hayatlarına nasıl dahil ettiklerini ve bu deneyimin kültürel endüstriyle nasıl kesiştiğini anlamak amacıyla yorumsamacı (hermeneutik) yaklaşımla çözümlenmiştir.

Bulgular, Co-Star mobil uygulamasının anlatısını akışkan modern toplumun bireyselleşme, belirsizlik gibi dinamikleriyle uyumlu bir biçimde kurduğunu göstermektedir. Kullanıcıların ise bu anlatıyı, edilgen bir biçimden ziyade eleştirel ve faydacı bir yaklaşımla yeniden yorumladıklarını göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, yapay zeka destekli bir astroloji mobil uygulamasının bireysel anlam üretimi süreçlerini nasıl şekillendirdiğine yönelik çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: akışkan modern toplum, dijitalleşme, Co-Star, popüler kültür

¹⁴Dr., Ankara, Türkiye
eylulersoyy@gmail.com
ORCID: 0009-0009-2337-7541

ALGORİTMİK KÜLTÜRÜN MEDYA VE SANATTAKİ ETKİLERİ: KÜLTÜREL ÜRETİM ÜZERİNE BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Havva GÖKTAŞ¹⁵

Özet: Algoritma, başlangıç verilerinden hareketle belirli adımlar uygulayarak bir sonuç üreten yönergeler bütünüdür. Aynı zamanda, problemleri ortaya koyan ve çözüme ulaştırmaya çalışan bir sınıflandırma mekanizması olarak işlev görür. “Algoritmaların, dünyanın verileştirilmesini nasıl zorunlu kıldıkları, sosyal verilerle karmaşık geri bildirim döngüleri oluşturmaları veya hesaplanmış kamuların yaratılmasını nasıl teşvik etmeleri dâhil olmak üzere, kamusal yaşamla etkileşime girdiği ve potansiyel olarak sorunsallaştırdığı sayısız yol bulunmaktadır (Diakopoulos, 2015: 399; akt. Sümer, 2024: 96).” Bu da algoritmanın yalnızca matematiksel bir kavram olarak değil, toplumsal faaliyetlerin değişimi ve dönüşümü sürecinde de etkili bir kavram olarak değerlendirilmesini mümkün kılar. Sınıflandırma mekanizması olarak işleyen algoritmalar, dijital mecralarda bireylerin neyi izleyeceğini, hangi haberleri göreceğini, neyi dinleyeceğini ve hangi ürünleri satın alacağını belirler. Bilgici (2023:221) bu durumu şöyle özetler: “Algoritmaların gündelik hayat pratikleri üzerinde belirleyici ve şekillendirici bir gücü bulunmaktadır.” Bu yönüyle algoritmalar, toplumsal bir faaliyet olan kültürel üretim süreçleri üzerinde etkili bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bireylerin hangi kültürel içerikleri tüketceklerine dair yönlendirmeler yaparak kişisel veri akışı sunar. Algoritmaların bu yönlendirme işlevi, kültürel üretimi nasıl biçimlendirdikleri ve dönüştürücü güçlerinin olası sonuçları üzerine akademik tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar, algoritmik kültürün sanat üzerindeki etkileri, kültürel üretimde makineleşme, yaratıcı emeğin dönüşümü, dijital kürasyon ve platform ekonomisi, algoritmik kültürün yarattığı güç alanı gibi temalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışma, algoritmik kültürün toplumsal ve kültürel etkilerini literatür taraması yoluyla literatürdeki temel tartışmaları görünür hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, algoritmaların medya ve kültürel üretim süreçleri üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymakta ve bu alandaki akademik araştırmalara katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: algoritmik kültür, dijital kürasyon, yaratıcı emek, kültürel üretim, platform ekonomisi

¹⁵ Lisansüstü Öğrenci, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
goktas.havva@ogr.hbv.edu.tr

EKRANDA ÖLÜM YOK: DİJİTAL DUYGULANIM VE SAYISAL HAYATTA KALMA STRATEJİLERİ

Şevket Burak IŞIK¹⁶, Adem SAĞIR¹⁷

Özet: Dijital teknolojilerin yaşamın neredeyse her alanını etkilediği bir dönemde, insan bedeni sürekli olarak gözetim, ölçüm ve optimize etme odağı haline gelmiştir. Akıllı cihazlar; örneğin fitness bileklikleri, kalp atış hızı monitörleri ve uyku analiz araçları, bedeni yaşayan bir veri kümesine dönüştürmekte; yaşam süresini sayılar aracılığıyla uzatırken, ölümlülüğe dair algımızı da örtük biçimde dönüştürmektedir. Bu çalışma, dijital öz-izleme araçlarının bireylerin ölüm, sonluluk ve canlılık farkındalıklarını nasıl yeniden biçimlendirdiğini incelemektedir. Temellendirilmiş kuram yaklaşımıyla yürütülen araştırmada, 25–45 yaş aralığında düzenli olarak öz-izleme cihazı kullanan katılımcılarla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve “Sessiz Kavramlar Atölyesi” düzenlenmiştir. Analiz sonuçları, bu teknolojilerin hem birer denetim aracı hem de varoluşsal farkındalığı artıran eşlikçiler olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır: Kullanıcılara güvenlik, disiplin ve ölümsüzlük hissi sunarken; aynı zamanda kırılganlık, kayıp ve kaçınılmaz çözülme duygularını da uyandırmaktadır. Bulgular, dijital bedenselliğin “algoritmik ölümlülük” olarak adlandırılabilir paradoksal bir varoluş biçimi ürettiğini göstermektedir. Bu bağlamda ölüm korkusu ortadan kalkmamakta, aksine ölçülebilir bir canlılık arayışına dönüştürülmektedir. Bu araştırma, öz-izleme pratiklerini ölüm çalışmaları ve dijital sosyoloji alanlarının kesişiminde konumlandırarak, veriye dayalı yeni bir ölüm farkındalığı modeli önermektedir.

Anahtar Kelimeler: dijital ölümlülük, öz-izleme, bedensel veri, algoritmik beden, ölüm fenomenolojisi

¹⁶ Dr.

sevketburakisik@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5544-6307

¹⁷ Prof. Dr., Karabük Üniversitesi

ademsagir@karabuk.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0763-0518

YENİ TEKNOLOJİLER VE KADINLARIN BİLGİ İNŞA PRATİKLERİNDEKİ KONUMU: EPİSTEMOLOJİK VE TEKNOLOJİK SORUNLAR

Pınar KARABABA DEMİRCAN¹⁸

Özet: Yeni medya teknolojilerinin bilgi üretimi, öğrenme, problem çözümü alanında yaygınlaşmasıyla beraber daha önceden oluşmuş kurumsal, bürokratik, pratik bilgi setleri “algoritma” kavramıyla birlikte ele alınmaya başlandı. Halihazırda ikili işleyen (hem kendi bilgi kümesi içinde hem de yeni algoritmanın kendi işleyiş alanında) bu farklı fakat ilişkili bilgi setlerini birbirinden ayırmaya çalıştığımızda kurumsal tarih, kolektif bellek, kümülatif deneyim konularında epistemolojik çıkmazların teknoloji kavramı altında örtülü kaldığını görmekteyiz.

Özellikle kadınların bilgi ile ilişkilerinin çatışmalı ve uzun tarihi göz önüne alındığında algoritmanın epistemoloji çerçevesinde teknoloji kullanımıyla birlikte eşitlik getireceği inancı “algoritmik ayrımcılık” eleştirileri ile karşı karşıya kalmaktadır. Hem epistemolojik şiddetin bir parçası olan hem de teknoloji ile bağından dolayı bilgi üzerinden yeni tahakküm kurma pratiklerinin aktif sahası olan algoritmik ayrımcılık kendi nedensellik ağları ile bilgi inşa süreçlerinde görünürlüğü yeniden tarihsel olarak ayrıcalıklı olan gruplara vermektedir. Buna göre bilgi inşa pratiklerinde tarihsel olarak dışarıda bırakılan ve kadınların da içinde bulunduğu grupların yeni bilgi inşa sistemlerinde de kendi kümülatif deneyimlerini ve geçmiş ayrımcılıklar ve mücadeleler üzerinden kurdukları kolektif belleği yansıtamamaktadır. Bu yeni alan, kurumsal tarihin kendi deneyim ve bilgi birikimini yansıttığı ve bir vekil sunucu (proxy) işlevi gördüğü algoritma sahasında da karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada önemli soru, yeni bir ayrımcılık dönemine mi girildiği, yoksa bilinen pratiklerin yalnızca dijital teknikler aracılığıyla yeniden mi dolaşıma sokulduğudur. Bu ayrım, geçmiş direniş biçimlerinin ve kolektif belleğin bugün için nasıl işlev göreceğini belirleyecektir. Buna göre kadınların bilgi sistemleri içinde kendilerini görünür kılma mücadelelerinin devamlılığı ya da bellek ve deneyim ilişkisinin bir anlamda yeni bir mecrada yeniden başlama zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Alternatif bir imkân ise, bilgi, teknoloji ve iktidar ilişkilerinde yeni bir dirençlilik geliştirerek kadınların kendi epistemik konumlarını yeniden inşa edebilmeleridir. Sunum bu çerçeveyi merkeze alarak tarih-bellek ve bilgi-iktidar ilişkilerinin geçmiş ve algoritma dönemindeki benzerlik ve farklarını kadınların halihazırdaki ve potansiyel başa çıkma pratikleri ile birlikte değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma epistemolojik şiddetin bu yeni uzantısı içerisinde kadınların epistemoloji ve teknoloji alanlarındaki konumunu ve baş etme yöntemlerini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: epistemolojik şiddet, algoritmik ayrımcılık, toplumsal cinsiyet eşitliği, kolektif bellek, deneyim

¹⁸Doçent Doktor, İstanbul Topkapı Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye

pinarkarababa81@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1565-9409

EYVAH! İŞİMİ Mİ KAYBEDECEĞİM? ÜRETKEN YAPAY ZEKA İLE AKADEMİK EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Gülizar KARAHAN BALYA,¹⁹ Ayşe Ayda GERÇEK,²⁰ Simay CANLAR MORKOÇ,²¹ Arsev Umur AYDINOĞLU,²² Eren BEKAR

Özet: Bu çalışma, yükseköğretim alanında Üretken Yapay Zeka (ÜYZ) araçlarının yaygınlaşmasının akademisyenlerin mesleki algıları ile akademik emek üzerindeki dönüştürücü etkilerini irdelemeye odaklanmaktadır. ÜYZ'nin dönüştürücü etkileri, Andrew Abbott'ın mesleki yargı yetkisi kuramı (jurisdictional theory) çerçevesinde ele alınacaktır.

Abbott'ın kuramına göre, bir mesleğin toplum nezdinde meşru bir tanınırlık ve yetki alanı kazanmasının temelinde, o meslek çevresi tarafından dış müdahaleye karşı korunmak amacıyla mümkün olduğunca soyutlanmış ve kuramsallaştırılmış bir bilgi sisteminin üretimi ve bu bilgiyi kullanarak belirli çalışma (work) alanlarında kontrol sahibi olunması yatar. Meslekler, yargı yetkilerini korumak ve genişletmek için rakip meslekler ve meslek-ötesi yapılarla sürekli mücadele halindedir. Akademisyenlik, bu bağlamda, hem soyut akademik bilginin üretimi hem de bu bilgiyi özgün bir dilsel ve kavramsal çerçeve içinde gelecekteki meslek sahiplerine aktarma çalışmalarıyla tanımlanabilir. Abbott'ın tanımında öne çıkan, akademik bilgi sisteminin meşrulaşmış bekçiliği rolü, akademisyeni yalnızca bilginin üreticisi değil aynı zamanda bu bilginin kullanım sınırlarını ve normlarını belirleyen bir aktör olarak konumlandırmamızı sağlar. Bu açıdan bakıldığında, akademik bilginin üretimi ve aktarımı süreçlerinde rol oynamaya başlayan ÜYZ gibi dışsal bir teknoloji ve meslek ötesi bir yapının, akademisyenlik mesleğini nasıl etkilediği önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmada ÜYZ'nin akademisyenliğin bilgi üretme, aktarma ve bu süreçler üzerindeki kontrolüne etkileri, Abbott'ın kuramı çerçevesinde değerlendirilecektir.

Araştırma, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde görev yapan akademisyenlerin hem kendi ÜYZ kullanım deneyimlerini hem de öğrencilerinin ÜYZ kullanımına ilişkin gözlemlerini paylaştıkları on odak grup görüşmesinin bulgularına dayanmaktadır. Çalışmada, ilk olarak, akademisyenlerin mesleklerinin yetki alanına ve tanınırlığına karşı ÜYZ'nin oluşturduğunu hissettikleri tehditler kavramsallaştırılacaktır. Akademisyenin bilgi otoritesi olma rolünün kaybı, öğretme süreci üzerindeki kontrolünün kaybı ve akademik üretimde sorumluluğun dağılması (diffusion of responsibility) bu tehditlerden bazıları olarak sayılabilir. Daha sonra, algılanan tehditler karşısında akademisyenlerin mesleğe ilişkin algılarında ve akademik emek süreçlerinde ortaya çıkan dönüşüm alanları ortaya koyulacaktır. Bu dönüşüm alanları, görüşmeye katılan akademisyenlerin ÜYZ kullanımı karşısında aldıkları pozisyonlar, geliştirdikleri tutumlar ve uygulamalarla somutlaştırılacaktır. İş yükünün değişimi, görünmeyen akademik emek, öğrenci nezdinde itibar kaybı, mesleki aşınma ve yetersizlik hissi bu dönüşümün örnekleri arasında gösterilebilir. Son olarak, akademisyenler mesleklerinin soyut ve kuramsal bilgi sistemi ve pedagojik otorite üzerinden kurmuş olduğu tanınırlık ve yetki alanının, ÜYZ araçlarının

¹⁹ Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uygulamalı Etik Araştırma Merkezi, Türkiye

²⁰ Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Bilim ve Teknoloji Politikaları Araştırma Merkezi, Türkiye

²¹ Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Bilim ve Teknoloji Politikaları Araştırma Merkezi, Türkiye

²² Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Bilim ve Teknoloji Politikaları Araştırma Merkezi, Türkiye

yaygınlaşması ile ciddi boyutta sorgulanır hale geldiği görüşünde olsa da, bu sorgulamanın kendine döndüğü takdirde tehdit olmanın yanı sıra bir yeniden yapılanma fırsatı olarak da değerlendirilebilmesinin olanağı tartışılacak ve teknolojik gelişmelerin tek yönlü olarak anlaşılamayacak doğasına vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: üretken yapay zeka (ÜYZ), yükseköğretim, akademik emek, Andrew Abbott, mesleki yargı yetkisi kuramı

MAX WEBER’IN VERSTEHEN (ANLAMA) KAVRAMI VE YAPAY ZEKANIN SINIRLARI: KIZILAY TABELASI ÖRNEĞİ

Olgu KARAN²³

Özet: Max Weber’in, Emile Durkheim ve Karl Marx gibi diğer iki kurucu figüre göre sosyoloji disiplinin doğa bilimlerinden farklı, sosyal bilimlere özgü araştırma konvansiyonlarını oluşturmaya katkısı daha fazladır. Bunun sebebi verstehen (anlama) kavramı ile toplumsal dinamikleri anlamanın yolunun bireylerin eylemlerine yükledikleri öznel anlamları anlamaktan geçtiğini iddia etmesi idi. Bu iddianın sonucu olarak nesnelliğe ve istatistiğe dayanan doğa bilimlerinden farklı olarak sosyoloji disiplini, alana özgü araştırma yöntem ve teknikleri geliştirmiştir. Bu bağlamda bu yazının iddiası toplumsal dinamiklere ve insanların eylemlerine dair “burada ne oluyor?” sorusuna cevap verme konusunda yapay zekanın yetersiz kalacağı ve sahada araştırma yapan sosyal araştırmacı gerektirdiğidir. Örnek bir vaka olarak Ankara’da Kennedy Caddesi’nde bulunan "Eskişehir, Ayrancı, Dikmen, Kızılay" yönlerini gösteren tabela önünde gençlerin "En Ankara Fotoğrafım" hashtagiyle paylaştıkları sosyal medya içeriklerine odaklanılmıştır. Kızılay Tabelası akımı olarak da anılan tabela önünde fotoğraf çekme eylemine dair yazılar, haberler ve yapay zeka yorumları da incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda sosyal bilimcilerin eyleme yüklenen anlamları araştırıp yorumlama çabasının nasıl da diğer anlatılardan farklılaşabildiği ve önemi tartışmaya açılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yapay zeka, Verstehen, Kızılay Tabelası, sosyal bilimler

²³ Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
olgukaran@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1581-1987>

YAPAY ZEKANIN SOSYOLOJİSİ OLUR MU?

Emek Barış KEPENEK²⁴

Özet: Yapay zekanın (YZ) sosyal doğasını, etkilerini ve sonuçlarını anlamak için sosyolojiye ihtiyaç olduğu aşikâr. YZ teknolojileri, eğitimden hizmet sektörüne, perakendeden sağlık hizmetlerine, ulaşımdan adli davalara kadar çok çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanılıyor. Akademik alanda bile literatür tarayabiliyor ve hatta makale yazabiliyor. YZ sadece teknik bir konu değildir. Oldukça etkin sosyal boyutları olan da bir meseledir.

Bu çalışmada, YZ kavramının sosyal boyutları üzerinden bir tartışma yaparak “YZ Sosyolojisine” doğru bir yol haritası çizilmeye çalışılacaktır. Ancak araştırmacılar için, alana giriş noktası bulmak için mevcut literatürde gezinmek zor olabilir. Zira sosyolojik bir araştırma nesnesi olarak YZ yeni yeni ilgi çekmeye başlıyor. Örnek olarak “emek ve çalışma koşullarına etkisi, akademik araştırmalarda YZ kullanımları ve ceza hukuku sistemi öncelikli olarak veri gözetimi ve algoritma tabanlı karar verme süreçlerinin yaygınlaşmasını incelemek vb..” verilebilir. Yöntembilimsel olarak da bilgisayar tabanlı sosyal bilim çalışmalarında YZ kullanan araştırmalar iyice gücünü hissettirmeye başladı. Şunu belirtmek yanlış olmayacaktır: Sosyolojik problemlerin tanımlanmasında, çözümlenmesine yönelik araştırmalarda ya da politika önerileri geliştirilmesinde de özellikle makine öğrenimini ve büyük dil modellerini kullanmanın yeni yolları tanımlanmaya başlandı. Yani YZ sosyoloji disiplini de (aslında sosyal bilimlerde de diyebiliriz) etkisini günden güne arttırıyor.

Birden fazla farklı çalışma nesnesi olarak “bilimsel YZ” ve “teknik YZ” araştırmalar, somut veya soyut YZ teknikleri, sistemleri veya ürünleri veya bunları yaratan araştırma çalışmalar mevcuttur. Bu araştırma ise YZ'nin tekno-bilimsel özelliklerini, yani sosyal doğasını, etkisini ve sonuçlarını- sosyolojik bir perspektiften anlamlandırmaya çalışılacaktır. Yazara göre bu perspektif (a) YZ gelişimini sosyal bir olgu olarak da görür; (b) bu olguyu çalışma nesnesi olarak alır ve (c) içinde meydana geldiği ve etkilendiği daha geniş sosyal, kültürel, ekonomik ve politik koşullarla etkileşimlerini içerir.

Ayrıca çok yeni bir tartışma alanı olduğu için sosyoloji disiplini de literatür oldukça azdır. Bu açıdan da çalışma alana güncel bir katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yapay zeka, gözetim, algoritma

²⁴ Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
ekepenek@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0086-4867

AKADEMİDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: YAPAY ZEKA ARAÇLARININ KULLANIM PRATİKLERİ VE TUTUMLAR

Eda KILIÇ²⁵

Özet: Üretken yapay zeka araçlarının bilhassa 2022’de ChatGPT’nin ortaya çıkışı ile kullanım oranları önemli seviyede artmıştır. Gündelik hayatta, müşteri hizmetlerinde, telefonlardaki akıllı asistan uygulamalarında kullanımı önceki yıllara dayansa da mevcut yapay zeka araçlarının sınırlı kapasiteleri ve yapabildiklerinin aksine üretken yapay zeka araçlarının sundukları günlük kullanımdan sağlık alanına, hukuk alanından eğitim alanına çok geniş yelpazede kullanıcılara hitap etmiştir. Akademik alanda ise kaynakça düzenleme, literatür tarama gibi spesifik işlevlere sahip yapay zeka araçları (Mendeley, EndNote gibi), halihazırda kullanılmaktaydı. Ancak ChatGPT, Gemini gibi üretken yapay zeka araçları akademik araştırmalarda ve akademik yazımda ihtiyaç duyulan tüm işlevleri basit komutlarla yerine getirme olanağı sunmaktadır. Bu kolaylık, kısa sürede çok sayıda yayın üretebilmek anlamına gelirken beraberinde etik kaygıları getirmiştir ve bu araçları kullanmayanların haksız rekabete uğrayacağı, yayın kalitesinin düşeceği yönündeki tartışmalara yol açmıştır. Bu doğrultuda üretken yapay zeka araçlarının akademik çalışmalarda kullanılmasına yönelik Türkiye’de Yükseköğretim Kurumu da bir rehber oluşturmuştur. Dolayısıyla üretken yapay zeka araçlarının kullanımının önüne geçilmesi yerine sorumlu ve etik kullanımın sınırları belirlenmiştir. Dijitalleşmenin ulaştığı bu son boyut ile bu araçların akademik üretim, araştırma yönetimi ve öğretim faaliyetleri üzerindeki etkisinin artması sonucu akademideki rolü önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Bu doğrultuda Türkiye’de akademisyenlerin ve akademik yayın üreten lisansüstü öğrencilerin üretken yapay zeka kullanım pratiklerini, bu araçlara yönelik tutum ve yaklaşımlarını ve akademik iş süreçlerindeki dönüşümü belirlemek üzere 2024 Nisan-Eylül ayları arasında saha çalışması yapılmıştır. Nicel yöntemle yürütülen bu araştırma, 305 akademisyen ve 119 yüksek lisans ve doktora öğrencisi tarafından yüz yüze ve çevrimiçi yanıtlanan anket formundan elde edilen sonuçları içermektedir. Akademik araştırmacıların üretken yapay zeka araçlarını kullanım sıklığı, amaçları, fayda ve risk algıları ve etik kaygıları araştırmanın sonuçlarını oluşturmaktadır. Bulgular, katılımcıların bu araçları kullanmaya yönelik olumlu tutumlara sahip olduklarını, bu araçları düzenli kullandıklarını ancak etik kaygıların varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Çalışma, bu araçların akademik çalışmalarda kullanımının her geçen gün arttığını ortaya koymakta dolayısıyla bu araçların kullanım pratiklerinin genele yayılması gerekliliğini ancak bunun kurumsal politika, eğitim programları ve etik çerçeve bağlamında ele alınması gerektiğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: yükseköğretim, akademik etik, yapay zeka, akademisyen, lisansüstü öğrenci

²⁵Dr., Bağımsız Araştırmacı

edaakademik@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7075-0315>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAPAY ZEKAYA DAİR KAYGI DURUMLARININ ANALİZİ

Fatma KILINÇ²⁶

Özet: Günümüz çağında yapay zekanın çok hızlı bir şekilde yayıldığını ve hayatımızın her alanında önemli değişimlere yol açarak psikososyal, eğitim, hukuk, ekonomi, sağlık, güvenlik, üretim gibi birçok sektörde etkisini gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda özellikle yapay zekanın eğitim-öğretim ve yükseköğretimin birçok aşamasında dönüşümler oluşturduğu bilinmektedir. Bu dönüşümlerin yükseköğretimdeki işlevselliği tartışılırken birçok araştırma daha çok eğitim ve öğretim yöntem ve teknolojileri, bilginin yaygın etkisini artırma gibi yararları üzerinde durmaktadır. Fakat yapay zekanın eğitim alanındaki bilişsel, duyuşsal ve davranışsal etkileri akademik araştırmalarda zayıf kalmaktadır. Bundan sebeptir ki, bu çalışma yükseköğretimdeki aktörlerden biri olan üniversite öğrencilerinin yapay zeka ile olan ilişkisini ve uyumunu, kaygı-stres gibi psikolojik risk durumlarını araştırmaktadır. Öyle ki, bu alanda olumlu artışlarla birlikte birtakım endişe ve tehditler ortaya çıkmakta ve bunun akademik yazımda teorik ve uygulamalı olarak ele alınması gerekmektedir.

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı olan durum çalışması esas alınarak 16 üniversite öğrencisine yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla şekillenmektedir. Üniversite öğrencilerinin yapay zekaya ilişkin kaygı durumlarının ve tehdit edici risk faktörlerinin nasıl bir süreçten geçtiğini ve neler olduğuna yönelik sorular yönlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda katılımcıların özel yaşamın gizliliği, gelecekte meslek edinememe endişesi, belirsizliğin artması ve etik sınırlarla ilgili tehdit edici durumlar gibi bulguları ön plana çıkardığını görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: yapay zeka, üniversite öğrencisi, kaygı

²⁶ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

fsolmaz@agri.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8746-1667>

RADİKALLEŞME SÜRECİNDEKİ ÇOCUKLAR: PKK TERÖR ÖRGÜTÜ KAPSAMINDA ÇOCUKLARIN TOPLUMSAL KIRILGANLIK DİNAMİKLERİNİN ANALİZİ

Murat KOÇANLI²⁷

Özet: Bu çalışma, çocukların terör örgütleri tarafından istismar edilmesi ve örgüt yapısı içinde araçsallaştırılması olgusunu sosyolojik bir bakış açısıyla ele almakta; “teröre sürüklenen çocuklar” kavramını PKK örneği üzerinden çok boyutlu biçimde analiz etmektedir. Çalışma, kavramsal, hukuksal, psikolojik ve toplumsal boyutları bir araya getirerek, teröre sürüklenme sürecini yalnızca güvenlik veya kriminal bir sorun olarak değil, toplumsal yapı, kültürel aidiyet, kimlik arayışı ve sosyal dışlanma ekseninde açıklamaktadır. Araştırma, 1197 katılımcıya ait geniş ölçekli saha verisinin SPSS programı aracılığıyla analiz edilmesiyle gerçekleştirilmiş olup, büyük veri temelli sosyolojik analiz açısından yapılan en kapsamlı ampirik çalışmalardan biridir. Elde edilen bulgular, çocukların örgüte katılımında düşük eğitim düzeyi, sosyoekonomik yoksunluk, aile içi denetim eksikliği, toplumsal dışlanma, kimlik karmaşası ve aidiyet zayıflığı gibi faktörlerin belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, PKK’nın çocukları örgüt yapısına dâhil ederken ideolojik yönlendirme, propaganda, zorla alıkoyma, psikolojik baskı ve dijital manipülasyon yöntemlerinden sistematik biçimde yararlandığı saptanmıştır. Bu durum, örgütün yalnızca silahlı bir yapı değil, aynı zamanda sosyal dokunun kırılma noktalarına nüfuz eden ideolojik bir mekanizma olarak da işlediğini göstermektedir. Araştırma, teröre sürüklenen çocukların büyük çoğunluğunun kırılma toplumsal yapılarda yaşayan, düşük gelirli, çok çocuklu ve parçalanmış ailelerden geldiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada ayrıca örgütten ayrılan çocukların rehabilitasyon, psikososyal destek ve topluma yeniden entegrasyon süreçleri değerlendirilmiş; bu süreçlerin yalnızca bireysel değil, aile, eğitim, toplum ve sosyal politika temelli yaklaşımlar ile desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, bu araştırma, “teröre sürüklenen çocuklar” olgusunu sosyolojik, kültürel ve yapısal eşitsizlikler bağlamında ele alarak, terörizmin sosyal kökenlerine ilişkin önemli ampirik bulgular sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, büyük veri analizi temelli özgün bir model olarak terör sosyolojisi literatürüne ve çocukların radikalleşme süreçlerini açıklamaya yönelik sosyal bilimsel yaklaşımlara özgün bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: PKK terör örgütü, büyük veri analizi, terörizm, teröre sürüklenen çocuklar, radikalleşme

²⁷ Dr.

akadem105@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-3571-7565

DİJİTAL SERMAYEDEN ALGORİTMİK SERMAYEYE: YAPAY ZEKA ÇAĞINDA YENİ SERMAYE FORMLARI

Abdurrahman KÜLTÜR²⁸

Özet: Dijital sermaye kavramı, bireylerin dijital teknolojilere erişmekle kalmayıp, bu teknolojilerle etkili biçimde etkileşim kurmalarını, bilgi üretmelerini ve dijital ortamda eyleme geçmelerini mümkün kılan beceri ve yetkinlik düzeyi şeklinde tanımlanabilir. Yapay zeka araçlarının bilgiye erişim, değerlendirme ve üretim süreçlerini hızla dönüştürdüğü günümüzde, bireylerin dijital sermaye düzeyi artık sadece dijital teknolojileri kullanma becerilerine göre değil, bununla beraber yapay zeka teknolojilerini etkin biçimde kullanabilme kapasitesine de bağlı hâle gelmektedir. Dijital sermaye düzeyi, yapay zeka ile etkileşim kapasitesinde de belirgin farklılıklar yaratabilmekte ve bu durum dijital sermaye kavramının yanı sıra günümüzde algoritmik sermayeden de bahsedilmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Yeni bir kavramsallaştırma olarak algoritmik sermaye, dijital araç kullanım becerisinin ötesinde, bireylerin algoritmik sistemlerle etkili ve stratejik iletişim kurma, prompt kullanabilme, algoritmaların mantığını çözebilme ve yapay zekadan anlamlı çıktılar elde edebilme kapasitesini ifade etmektedir. Bu nedenle, yapay zeka kullanma becerileri, klasik dijital yeterliliklerin ötesine geçerek, bilgi üretimi üzerinde yeni bir sermaye biçimi oluşturan bir alan haline gelmektedir. Bu çalışma, algoritmik sermaye kavramı çerçevesinde dijital becerilerin nasıl dönüştüğü ve bu iki sermaye türünün yapay zeka çağında etkileşime girerek eşitsizlik biçimlerini nasıl dönüştürdüğünü incelemektedir. Ayrıca bu çalışmada, algoritmik sermayenin dijital sermaye ile nasıl iç içe geçtiğini, bu ilişkinin bilgi üretimi ve dijital teknolojilerin kullanımı üzerindeki etkileri de tartışılmaktadır.

Bu bağlamda yüksek dijital sermayeye sahip bireyler, dijital teknolojileri yapay zeka araçlarıyla birlikte daha etkili bir biçimde kullanarak dijital üretimlerini güçlendirebilmektedir. Buna karşılık dijital sermayesi düşük kişiler, bu araçlara yeterince erişemedikleri için dezavantajlı bir konuma düşmektedir. Bu durum, dijital sermaye düzeyinin yalnızca teknolojik beceriyle açıklanamayacağı, yeni bir eşitsizlik biçimini belirleyen yeni unsurlar ortaya çıktığını göstermektedir. Ancak bunun yanında göz ardı edilmemesi gereken başka bir dönüşüm de söz konusudur. Yapay zeka teknolojileri, dijital sermaye düzeyi sınırlı olan bireylere dahi anında açıklama, yönlendirme ve içerik sunabilmektedir. Bu gelişme, geleneksel dijital sermaye ölçütlerinin değişmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Yapay zeka çağında belirleyici olan yalnızca teknolojiye erişmek ya da temel dijital araçları kullanma becerisine sahip olmak değildir. Asıl belirleyici olan şeylerden birisi de yapay zekanın nasıl yönlendirebildiği, doğru girdiler verilip verilemediği ve sistemden ne kadar nitelikli çıktı elde edebildiğidir. Dolayısıyla günümüz dijital sermayesini tanımlayan temel unsur, bireylerin algoritmik sistemleri ne derece etkin kullanabildiği ve bu etkileşimden ne ölçüde anlamlı içerikler üretebildiğidir.

Anahtar Kelimeler: yapay zeka, dijitalleşme, sermaye, dijital sermaye, algoritmik sermaye

²⁸Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye

akultur@ktu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8183-0302

NİTEL ARAŞTIRMA: DİJİTAL İMKANLAR, EPİSTEMOLOJİK SINIRLAR VE HİBRİT ETNOGRAFIYE DOĞRU

Özgür Dirim ÖZKAN²⁹

Özet: COVID-19 salgını, sadece gündelik yaşam pratiklerini değil, sosyolojik bilgi üretiminin yerleşik kabullerini de köklü biçimde dönüştürmüştür. Salgınla birlikte “yeni normal” olarak adlandırılan dönemde dijital ve çevrimiçi iletişim ortamları, toplumsal ilişkilerin temel mekânlarından biri haline gelirken; saha, yüz yüze görüşme, katılımcı gözlem ve “orada bulunma” gibi niteliksel araştırmanın kurucu ilkeleri yeniden tartışmaya açılmıştır. Bu bildiri, söz konusu dönüşümü, sosyolojinin geleceğine ve geleceğin sosyolojisine ilişkin yöntemsel ve epistemolojik bir tartışma bağlamında ele almaktadır.

Çalışmada, Web 1.0’dan Web 4.0’a uzanan dijitalleşme süreci; “yazarsı-okur” figürü, hipermetinsellik, bilgisayar vasıtalı iletişim, kamusal/özel alan sınırlarının bulanıklaşması ve çevrimiçi anonimlik gibi kavramlar üzerinden kısaca çerçevelenmekte, bu dönüşümün niteliksel araştırma pratiklerine etkisi tartışılmaktadır. Çevrimiçi anketler, e-posta ve görüntülü görüşmeler, web tabanlı forumlar ve sosyal ağlar; zaman ve maliyetten tasarruf, ulaşılması güç ya da marjinal gruplara erişim, mekânsal kısıtların aşılması ve görece artan mahremiyet gibi önemli avantajlar sunmaktadır. Buna karşın, dijital eşitsizlikler ve örneklem yanlılığı, veri derinliğinin sınırlanması, çevrimiçi ortamda güvene dayalı samimiyet kurmanın zorluğu, kimliklerin gizlenebilmesi ve araştırmacının duysal algılarından mahrum kalması gibi ciddi sınırlılıklar da üretmektedir.

Bildiri, çevrimiçi alanın yalnızca teknik bir veri toplama kanalı değil, başlı başına özgül bir toplumsal ve kültürel saha ile etnografik bir uzam olarak kavramsallaştırılması gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede çevrimiçi etnografi/netnografi tartışmaları, “orada bulunma” ilkesinin dijital ortamda nasıl yeniden kurulabileceği, araştırmacı–araştırılan güç ilişkilerinin “sibergörünmezlik” ve dijital izler üzerinden nasıl yeniden şekillendiği, yazarın pandemi sürecinde yürüttüğü çevrimiçi saha deneyimlerinden hareketle somutlaştırılmaktadır.

Sonuç olarak, sosyolojinin geleceği için asıl meselenin “yüz yüze mi, çevrimiçi mi?” ikilemi değil, çevrimiçi ve çevrimdışı yöntemlerin eleştirel, reflektif ve etik bir bakışla bir arada kullanıldığı hibrit araştırma modellerini geliştirmek olduğu öne sürülmektedir. Bu bağlamda belirleyici olan, teknik araçlardan çok, araştırmacının kuramsal donanımı, metodolojik farkındalığı ve “bilgelik” olarak adlandırılacak eleştirel değerlendirme kapasitesidir.

Anahtar Kelimeler: dijitalleşme, çevrimiçi etnografi, niteliksel araştırma, hibrit araştırma modelleri, COVID-19 ve yeni normal

²⁹Dr.

dirim@vadar.com.tr

ORCID: 0009-0006-5552-9835

YAPAY ZEKA DESTEKLİ YÜZ TANIMA SİSTEMLERİ VE TREACHER COLLINS SENDROMLU BİREYLERİN YURTTAŞLIK DENEYİMLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Nur ÖZER³⁰

Özet: Yüz, iletişim aracı, toplumun anlam haritası ve canlılığın merkezidir. David Le Breton yüzü günümüz dünyasının kimlik taşıyıcısı ve tanınma süreçlerinin sahnesi olarak tartışmaktadır. Yüzü ilişkisel ve sembolik anlamları ile birlikte düşünür. Breton'un yüz kavramsallaştırması sadece tarihsel bir anlatı sunmaz. Aynı zamanda günümüz teknolojik gelişmeleriyle birlikte yüzün değişen anlamının da peşine düşer. Yüz tanıma sistemlerinin gündelik hayattaki yeri göz önüne alındığında, Breton'un tarif ettiği "yüz sahnesi"ne algoritmik bakış yeni bir aktör olarak eklenir. Bu aktör neyin yüz olarak kabul edilebileceğine, yüzün temel özelliklerinin ne olması gerektiğine dair argümanlar sunar. Bu argümanların dışında kalan yüzler ise yeniden dışlanır, damgalanır ve hatta koşullu ya da yarı yurttaşlar olarak kabul edilir. Treacher Collins Sendromu (TCS) doğuştan gelen ve yüzde görünür farklılıklara yol açan nadir bir genetik hastalıktır. Elmacık kemik yetersiz ya da az gelişir, çenenin konumu geridedir, kulak kepçesi ve göz kapağı küçük ya da hiç oluşmaz. Yüz tanıma sistemleri de tam bu özelliklere göre yüzü yüz olarak kabul eder ya da etmez. Treacher Collins Sendromlu bireylerin yapay zeka tabanlı yüz tanıma sistemleriyle karşılaşmaları, Le Breton'un kuramsal çerçevesinin somut olarak izlenebildiği özel bir kesişim noktası sunar. Teknik araçlar ile beden ve yüz avatarlar oluşturularak bir yandan görünmez hale getirilmiş bir yandan da eşi benzeri görülmemiş ayrıntılı düzeyde ölçülebilir nesnelere dönüştürülerek, norm ve veri hesabına tabi tutulmuştur. Bir başka deyişle, yüz tanıma sistemleriyle yüz artık sadece kimliğin taşıyıcısı değil, aynı zamanda kimlik anahtarı olarak değerlendirilmektedir.

Yüz tanıma sistemleri bugünün dünyasında kullandığımız cep telefonlarından resmi işlemlere kadar geniş bir ölçekte sunulmaktadır. Bu cihazların neredeyse tamamı yapay zeka desteklidir. Algoritmalarında tipik yüz özellikleri bulunur. Gözler arasındaki mesafe, burun ucunun şekli, çene hattı, elmacık kemikler, yüzün simetrisi ve kulak-çene biçimi bu algoritmalarda işlenmiştir. Treacher Collins sendromu olan kişilerin yüzlerinde de tam bu algoritmalara ters düşecek farklılıklar bulunmaktadır. Tüm bu tartışmalar bağlamında bu bildirinin de temel soruları şunlardır: Toplumsal bir mekan olan yüz, dijital çağda nasıl dönüşmektedir? Kimliğin anahtarını üretemeyen yüzleri toplum nasıl değerlendirmektedir? Okunabilir biyometrik veri olarak kabul edilmeyen yüzlerin hangi yurttaşlık haklarına erişimi engeller? Bu bildiri, yapay zeka tabanlı yüz tanıma sistemlerinin yüzde görünür farklılığı nasıl yeniden ürettiğini, erişim engellerini, damgalanma pratiklerini ve tüm bunların dijital yurttaşlık bağlamında getirdiği tartışmaları Breton'un beden ve yüz kuramları çerçevesinde ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: yüzde görünür farklılık, yüz tanıma sistemleri, algoritmik bakış, dijital yurttaşlık, yurttaşlık hakları

³⁰ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Sosyoloji
nur.kd94@gmail.com
ORCID: 0009-0006-3642-6697

TOPLULUK DESTEKLİ TARIMDA (TDT) DİJİTAL PAZARLAMA YÖNTEMLERİ

Simay ÖZLÜ³¹

Özet: Sakin Şehir Güdül ve Ankara arasında yer alan Topluluk destekli tarım (TDT) TADYA'nın kır-kent arasında yeni teknoloji üzerinden kurduğu pazarlama sistemi günümüzün dijitalleşen sosyal koşullarına örnek teşkil etmektedir. TDT, üretici ve tüketici arasında doğrudan kurulan sürdürülebilir paylaşımlar neticesinde kır kent mesafeleri ile ilişkilerinin yeniden kurulduğu ve gıda etiği yoluyla Yeni Dayanışma Ekonomisine (YDE) katkı sağlayan bir sistemdir. Sanayi devrimini takip eden dönemde kır ve kent ilişkileri üretim ve tüketim alanları olarak ayrılmış, bu şekilde üretici ve tüketici de birbirinden uzaklaşmış ve bireyler tükettikleri ürüne, ardından kendilerine yabancılaşmaya başlamışlardır. İletişim ve ulaşım teknolojileri sayesinde TDT üzerinden kurulan yeni sistemle bu tüketim ilişkisi değişmekte, üretici ve tüketici birbirine yaklaşırken kır ve kent ayrımı da tütün neticesinde azalmaktadır. Günümüzde değişen iklim, çevre ve sosyal koşullar sebebiyle bireylerin tüketim alışkanlıkları da sürdürülebilir alışkanlıklara evrilmektedir. Doğal gıdaya erişim ve üreticilerin haklarının korunması güncel etik sorunlar olarak gündemde yer almaktadır. Bu nedenle kapitalist ekonomik sisteme alternatif Yeni Dayanışma Ekonomileri (YDE) ortaya konmaktadır. TDT, YDE'ye uygun yeni tür bir ekonomik sistemdir. Bununla birlikte TDT'deki ilişki ağları üretici ve üreticiler arasında yakın bir bağ kurarak kır ve kent ilişkilerini ve gündelik yaşam pratiklerini değiştirmektedir. Çalışmada Güdül'de yer alan TDT modeli ve dayanışma ekonomisinin teknoloji üzerinden kır-kent ilişki ağlarını ve sınıf ilişkilerini nasıl etkilediği incelenmiştir. Nitel yöntemle yürütülen araştırmada TADYA pazarlama sistemi netnografisi ve 11 tüketiciyle derinlemesine yapılan görüşmeler neticesinde Ankara-Güdül arasındaki doğal gıda siteminin gıda demokrasisine ve YDE'ye katkı sağladığı ortaya konmuştur. İçerik analiziyle çözümlenen veriler whats app, google docs, web sitesi, sosyal medya gibi yeni teknolojik iletişim ve pazarlama yöntemlerinin kırsal alanda da aktif olarak kullanılabildiğini göstermiştir. Bunun yanı sıra YouTube ve podcast gibi yeni iletişim araçlarından da faydalandığı tespit edilmiştir. Yeni dijital pazarlama yöntemleri kır ile kenti, üretici ile tüketiciyi birbirine yakınlaştırırken emek biçimlerini yeniden şekillendirmekte ve küresel ekonomik sisteme bir alternatif oluşturmaktadır. Teknoloji sayesinde yerel üretim kent pazarında yerini alabilmekte ve bu etkileşim sosyal ilişkileri, toplumu ve kültürü dönüştürmektedir. Bu anlamda pazar ve pazar-dışı, yerel ve küresel (küyerel), üretim ve tüketim (türetim), kırsal ve kentsel (rurban) üretim biçimlerinde bir hibritleşme ortaya konmaktadır. Özetlemek gerekirse, teknoloji kır ve kent arasında hem iletişim hem ulaşım anlamında kolaylık yaratırken sürdürülebilir tüketim, doğal tarım, gıda demokrasisi, farkındalık ve güven ile şeffaflık anlamında faydalar sağlamaktadır. Sonuç olarak bu araştırma, TDT TADYA'nın Ankara ve Güdül arasında teknoloji ve tütün sistemi üzerinden kır- kent ilişkilerini tanımlayan yeni bir ekonomik ve sosyolojik model olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: TDT, YDE, Güdül-Ankara, dijital pazarlama, gıda etiği

³¹Dr.

simayozlu@yahoo.com

ORCID: [0000-0002-2856-353X](https://orcid.org/0000-0002-2856-353X)

YENİ NESİL MAFYA, DİJİTAL ŞİDDET VE YAPAY ZEKA

Osman ÖZARSLAN³²

Özet: Bilindiği üzere, klasik mafya örgütlenmesi çoğunlukla kaçakçılık, kumar, uyuşturucu ticareti, karapara aklama gibi yasadışı faaliyetlerine; bu faaliyeti yöneten geleneksel yapıların (klanlar, kabadayılar, çeteler, akrabalık ağları) ürettiği fiziki şiddete ve tüm bunların, siyasi-bürokratik-hukuki ağlarda korunmasına dayanır.

Yeni nesil mafya olarak tanımlanan ağlar ise bir yönüyle şiddetin üretilmesi ve uygulanması bakımından klasik mafya örgütlenmesini taklit ederken, diğer yönüyle de faaliyet alanları ve uygulamaları itibarıyla eski tip örgütlenmeden ayrılır. Öncelikle, yeni nesil mafya, siber suç ağları, dark web, deep web gibi alanlarda da dijital olarak vardır, uyuşturucu ticareti, silah ticareti, eleman bulma işlerinin önemli bir kısmı buradan yapılmakta, suç örgütlerinin nüfuz alanları bu ağlarda kurulan işbirlikleri üzerinden kolaylıkla uluslararası hale gelebilmektedir.

Ayrıca kimlik ve verilerin çalınması, fidye yazılımları (ransomware) bunların suç ve şantaj amaçlı kullanılması, kripto para, blockchain, soğuk cüzdanlar aracılığıyla kara para aklanması ve yapay zeka ile yönetilen finansal sistemlerle bunların legal sisteme entegre edilmesi; deepfake aracılığıyla sahte içerik; otomatik phishing kampanyaları, bot yazılımlar, sahte e-postaların silah gibi kullanılması; sokaklar kadar dijital mecralarda da hakimiyet mücadelesi verilmesi yeni nesil mafya örgütlenmesinin önemli bir alamet-i farikası ve tüm bunlar organizasyon şemasına eklenen ‘dijitalciler’ yapay zeka uzmanları ve hackerlar tarafından yapılıyor. Hepsinden önemlisi, yapay zeka destekli dijital mecralarda, yeni nesil mafya pek çok içerik ve bunların dolaşıma sokulmasıyla, yeni türde nüfuz alanları, hegemonya ve meşruiyet biçimleri üretmiş durumda.

Dolayısıyla bu çalışmada, yeni nesil mafya denilen suç örgütlenmelerinin, yapay zeka ve dijital dünya aracılığıyla ürettikleri, dijital şiddetin Türkiye’deki kimi bağlamlarına bakılmaya çalışılacak.

Anahtar Kelimeler: mafya, dijital şiddet, yapay zeka

³²Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
osmanozarslan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6073-3140>

SOSYOTEKNİK DEĞERLER VE KAMU YARARI: YAPAY ZEKA GÖÇ YÖNETİŞİMİNDE KÜRESEL UZLAŞININ İNŞASINA DESTEK OLABİLİR (Mİ)?

Saime ÖZÇÜRÜMEZ³³

Özet: Kurumlara güvenin azalma eğiliminde olduğu, güvenlik kaygılarının ivmeyle yükselişe geçtiği ve ekonomik rekabetin küresel etkileşime yön verdiği 21.yyda yapay zeka göç yönetiminde küresel işbirliğinin sağlanmasında ne düzeyde, ne yönde ve neden etkili olabilir? Yapay zekanın gerçek zamanlı veri işleme ve örüntü tanıma kapasitesi, göç yönetim sistemlerini yetenek akışlarını öngörmek, riskleri değerlendirmek ve ekonomik hedeflerle uyumlu hareketlilik stratejilerini işbirliği içinde optimize etmek için donatma kapasitesi vardır. Avrupa ve Kuzey Amerika bölgelerinde, yapay zeka destekli platformlar vize işlemlerini, uyumluluk takibini ve işgücü planlamasını kolaylaştırarak, inovasyon ekosistemleri için hayati önem taşıyan yüksek vasıflı göçmenleri çekme rekabetinde ülkelerin politikalarının tasarımlarının ve uygulamalarının verimliliğini artırmada etkilidir. Bununla birlikte yapay zekayı bu tür kişi hareketliliği politikaların tasarlanmasına entegre etmek, gözetim, veri gizliliği ve dijital ortamlarda önyargılarla ilgili toplumsal endişelerin ivmelenmediği bir bağlamda gerçekleşmektedir. Bu çalışma, 2015-2025 yılları arasında uluslararası kuruluşların raporları ve bilimsel makaleleri tarayarak göç yönetişimi alanına özgün “sosyoteknik değerler” ve “kamu değerleri” arasındaki etkileşimleri haritalandırmayı hedeflemektedir. Söz konusu haritalandırmanın bulgularının göç yönetişiminin tüm paydaşlarının yapay zekayı açıkça insan merkezli, kapsayıcı politika süreçlerini desteklemek için kullanmaları, ekonomik hedefleri güvenlik zorunluluklarıyla uzlaştırabilmeleri ya da uzlaşsızlığın nedenlerini anlayabilmeleri, küresel göç yönetimi konusunda çatışma alanlarını netleştirerek işbirliğini teşvik edebilmeleri konusundaki kuramsal ve veriye dayalı tartışmalara temel oluşturması öngörülmektedir. Yapay zekanın, çeşitli veri kaynaklarını birleştiren çok paydaşlı karar destek sistemleri aracılığıyla bu gerilimi arabuluculuk yapabilme kapasitesinden yararlanılarak yetenek rekabetini risk azaltmayla dengeleyen şeffaf, kanıta dayalı politika oluşturmayı mümkün olabileceğini öne sürmektedir. Yapay zeka destekli simülasyonlar ve öngörü analizleri, işgücü piyasası ihtiyaçları ve güvenlik ile güven kaygılarının şekillendirdiği bağlamı nicelleştiren senaryolar sunarak paydaşların adı geçen konularda müzakerelerinin kanıta dayalı ve geniş veri setleriyle şekillenmesini sağlayabilir. Makine öğrenimi geleneksel analizlerle ortaya çıkmayan yeni göç eğilimlerini ve risklerini ortaya çıkarabilir, böylece proaktif ve koordineli yönetim yanıtlarını destekleyebilir. Önyargı tespit algoritmaları ve katılımcı tasarım platformları gibi adalet, hesap verebilirlik ve kapsayıcılığı sağlayan yapay zeka araçları, devletler, özel sektör, uluslararası hareket eden kişiler ve sivil toplum arasında işbirliğini güçlendirmek için kullanılabilir. Yapay zeka destekli sınır kontrol sistemleri ve nitelikli göç programlarından edinilen vakalar, yapay zekanın egemenlik ve insan hakları alanlarındaki etik tartışmaları çeşitlendirirken operasyonel koordinasyonu ve politika uyumunu da geliştirmektedir. Bu noktadan yola çıkarak araştırma, yapay zeka aracılığıyla göç yönetiminde küresel ortak anlayış ve uzlaşının gelişmesine katkıda bulunulması bakımından göç yönetiminde “sosyoteknik değerler”in geliştirilmesi konusunda bir tartışmaya katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, yapay zekayı teknolojik verimlilik için yenilikçi bir araç olmanın yanında ekonomik alanda rekabetin ve göç alanında güvenlik kaygılarının etkisindeki küresel ortamda risk ve tedbir analizlerinin çelişkili

³³ Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
saime.ozcurumez4@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3957-6915

iddialarının içinde ortak anlayış ve müzakere edilmiş çözümler üretmek için bir platform oluşturulmasına olası katkılarını gelecek perspektifiyle sorgulayarak sonuçlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: sosyo-teknik, göç, yapay zeka

DİJİTAL SOSYOLOJİ BAKIŞ AÇISIYLA YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER: DİJİTAL AKTİVİZM ÖRNEĞİ OLARAK 4B HAREKETİ VE DİJİTAL SUÇLARLA İLİŞKİSİ

Elif ÖZUZ DAĞDELEN³⁴

Özet: Toplumsal hareketler, geleneksel anlamda, toplulukların, insanların veya sosyal grupların her türlü toplumsal değişime, toplumsal soruna veya sosyal politikaya karşı protestoları olarak tanımlanır. Dijitalleşme yoluyla, geleneksel toplumsal hareketler özlerini dijital medya teknolojilerinin sunduğu fırsatlarla şekillendirir. Bu fırsatlar, kendilerini ifade etme, seslerini yerel değil küresel olarak yükseltme ve aynı fiziksel mekânda olsun ya da olmasın sosyal topluluklar oluşturma şansıdır. Bu, kamusal alanın sanal olarak ele alınması olarak özetlenebilir, ancak bu sanal alan fiziksel dünyada da oldukça etkilidir. Occupy Hareketi veya Türkiye’deki Gezi Hareketi gibi farklı protestolarda Twitter kullanımının büyük etkisi, dijital aktivizmin önemli örnekleridir. Dijital aktivizm aynı zamanda “hacktivizm” ve “slaktivizm” gibi çeşitli yeni toplumsal hareket türleriyle de ilişkilidir. Hacktivizmde, hackerlar yeteneklerini belirli konulara karşı protesto amaçlı kullanırken, bazı durumlarda sistemleri hacklemek ve başkalarının özel bilgilerini paylaşmak gibi durumlar meydana gelmektedir. Slacktivizm ise insanlar yalnızca teknolojik cihazlarının önünde yazı yazarak protesto etmeye çalışırlar ve bu tür, etkili olmadığı ve toplumsal hareketlerin potansiyel etkisini azaltabileceği için çok fazla eleştirilmektedir. Her ne kadar birçok dijital aktivizm türünde artılar ve eksiler olsa da dijital toplumlarda bunun yeni bir toplumsal hareket adına gerçek bir değişim olduğu bilinmektedir. Bu hareketleri anlamak için geleneksel ve yeni toplumsal hareketlerin konularını birbirinden ayırmak önemlidir. Bu çalışmada, Güney Kore kökenli ve "bihon, bichulsan, biyeonae, bisekseu"ya karşı feminist hareket olarak bilinen, evliliğe, çocuk doğurmaya, romantizme ve erkeklerle cinsel ilişkiye karşı olan 4B hareketi ele alınmaktadır. Bu hareket, 2017-2019 yılları arasında Twitter'da yaygınlaşmış ve "Escape from the Corset Hareketi" (2016) ve "MeToo Hareketi" (2017) gibi önceki dijital aktivizm hareketleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Aktivistler, kadınların toplumdaki konumu nedeniyle evliliğin aile içi şiddet ve eşitsiz iş gücü dağılımına yol açabileceğinden dolayı kendileri için bir risk oluşturduğuna ve "çifte yük" oluşturduğuna inanmaktadır. Bu hareket Güney Kore'de doğmuş olsa da siyasi koşullar nedeniyle 2024 ABD seçimlerinde tekrar yaygınlaşmıştır. Sadece ABD’de değil, pek çok ülkede (Kanada, Avustralya, İngiltere vb.) yayılan bu yeni toplumsal hareketin en önemli unsurlarından biri dijital aktivizmin dijital suçlara karşı bir direniş oluşturmamasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada sistematik literatür taraması (geleneksel yollarla yapılacak olan) ve NotebookLM programı kullanılarak yapılan tematik bir analizle, 4B hareketinin bir dijital aktivizm hareketi olarak dijital suç pratiklerine nasıl karşı çıktığına yönelik unsurlar belirlenmektedir. Bu şekilde, 4B hareketinin öncelikle dijital cinsel suçları görünür kılması bakımından bir farkındalık yarattığı, maruz kalan bireylere yönelik bir topluluk ve dayanışma ağı oluşturdıkları görülse de hacktivist faaliyetler bakımından aktivist ve mağdurların ne tür bir rol izlediğinden bahsedilmektedir. Dijital (cinsel ve her türlü) şiddeti görünür kılma, dijital etik ve sınırlar, mağdur destek ve topluluk oluşturma, siber taciz ve tehdit, algoritmik ve platform engelleri ve özellikle hacktivist hareketlerin bu harekette rolü bu çalışmanın incelediği temel unsurlardır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında “voyeurism”, gizli kamera kayıtları, “molka”

³⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
elifozuz4@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6567-268X

kültürü gibi dijital suçlara karşı çok ciddi bir farkındalık olu turuldu u; ekonomik sömürüye (eşitsiz ücret ve ev içi bakım emeği yükü) vurgu yaparak engellenmeye  alı ıldı ı; ataerkil evlilik yapısıyla ilgili geleneksel rollere yönelik tartışma ortamı olu turuldu u; flört şiddetinin önüne geçilmeye  alı ıldı ı; dijital (cinsel) suçlara yönelik cezaların artırıldığı; kadınlar için dijital dayanışma ağlarının güçlendirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 4B Hareketi, dijital aktivizm, yeni toplumsal hareketler, tepki hareketleri

ALINIR – SATILIR VE ÇALINIR: X PLATFORMUNDA İÇERİĞİN VE ETKİLEŞİMİN METALAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Hazal ÖZYÜREK YAĞLI³⁵

Özet: Bu çalışma, dijitalleşme çağında sosyal medya platformlarında üretilen içeriklerin metalaşma (İng. commodification) ve üretüketim (İng. prosumption) süreçlerine girerek nasıl bir ekonomik değere dönüştüğünü sosyolojik bir bakış açısıyla ele almaktadır. X platformunun 27 Ekim 2022 tarihinde Elon Musk tarafından satın alınmasının ardından İçerik Üreticisi Para Kazanma Standartları uygulanmaya başlamıştır. Bu düzenlemeyle birlikte X platformunda üretilen içerikler, görüntülenme sayısı üzerinden ödeme yapılan metalar hâline gelmiştir. Buradan hareketle çalışma, X platformunda içeriğin ve etkileşimin metalaşma sürecine odaklanmakta ve platformun geçirdiği bu dönüşümün kullanıcı pratiklerini nasıl biçimlendirdiğine yönelik bir açıklama sunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, X kullanıcılarının platformda yaşanan bu dönüşüme dair pratikleri, içerik hırsızlığı, dilin metalaşması ve bir metalaşma aracı olarak yapay zeka (Grok) olmak üzere üç temel gözlem üzerinden tartışılmaktadır. X platformunun ödeme politikalarıyla içerik doğrudan maddi kazanç haline gelmiştir. X kullanıcıları, kazançlarının çalınması sebebiyle maruz kaldıkları dijital intihale karşı, failleri "içerik hırsız" olarak adlandırarak kitlesel tepkiler göstermektedir. Bu dilsel ve kitlesel tepki, kullanıcıların içeriğin metalaşma sürecine dair güçlü bir farkındalığının göstergesidir. Buradan hareketle çalışmanın ikinci temel tartışması, platformda yaşanan metalaşmanın sadece içerik ve etkileşimle sınırlı kalmayarak, içeriğin yapısını da oluşturan dilin metalaşması (İng. commodification of language) üzerinden sunulmaktadır. Bu süreçte, X kullanıcılarının gönderileri hazırlarken benimsedikleri kalıp ifadeler (Ör. Kaydedin lazım olur, işte sizin için... vb.) gönderilerin daha fazla etkileşim alması için vazgeçilmez içerik öğeleri hâline gelmiştir. Çalışmada son olarak X'in entegre yapay zekası Grok'un bu metalaşma sürecindeki hızlandırıcı ve belirleyici rolü ele alınmaktadır. Grok'un tasarımı ve işlevleri, üretüketim döngüsünü pekiştirerek içeriklerin ticari değerlerini maksimize etme amacına hizmet etmektedir. Sonuç olarak çalışma, bu üç temel gözlem üzerinden, X platformundaki kullanıcıların içeriği bir meta olarak üreten, tüketen ve rekabet eden üretüketiciler hâline geldiğini ve dijitalleşmenin ekonomik boyutlarının toplumsal pratikleri biçimlendirdiğini tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: üretüketim, içerik hırsızlığı, metalaşma, yapay zeka, etkileşim

³⁵Lisanüstü Öğrenci, Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
ozyurekhazal@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0989-5168

AFETLERDE KADIN OLMAK: SOSYOLOJİK DEĞERLENDİRME

Çiğdem Sema SIRMA³⁶

Özet: Afetler sonrasında toplumlarda bireysel bağlamda farklı eşitsizlikler meydana gelebilmektedir. Kadınlar ve kız çocuklarının yaşamlarında farklı eşitsizliklerin meydana gelmesinde yerleşik sosyo-kültürel kabuller, siyasi yapılanma ve inanışlar rol oynayabilmektedir. Bu bildiride afet sonrasında toplumsal cinsiyet temelli farklılaşan sonuçlar; ekonomik, güvenlik, şiddet, yüksek ölüm oranları ve sağlık başlıkları altında literatür üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: afet, kadın, toplumsal cinsiyet rolleri, dezavantaj

³⁶ Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
csemapolat@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0839-2390

ÜRETKEN YAPAY ZEKADA DİL VE KONUM FARKLARININ GÖRSEL SÖYLEME ETKİSİ: DALL-E 3 ÖRNEĞİ

Muhammet Safa TAŞKIRAN³⁷, Reyhan KULLUK^{38*}

Özet: Bu çalışma, üretken görsel yapay zeka modeli DALL-E 3'ün “Adalet”, “Özgürlük”, “Güç” ve “Barış” gibi temel toplumsal kavramları nasıl temsil ettiğini dil (Türkçe/İngilizce) ve konum (Türkiye/ABD) bağlamında karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Araştırmanın temel amacı, dil ve coğrafya farklarının görsel temsillere etkisini ortaya koymak ve bu temsillerin algoritmik kültürel hegemonya açısından nasıl işlediğini anlamaktır. Çalışmada her kavram için 4 farklı komut biçimiyle (örneğin “adalet” vs. “adalet kavramı”) toplam 32 komut üretilmiştir. Her komutla 16 görsel (her görselde 4 çıktı) alınmış ve toplamda 2048 görselden oluşan veri seti elde edilmiştir. Veri setinden, teorik örneklem yoluyla 40 görsel seçilmiş ve üç katmanlı Eleştirel Görsel Söylem Analizi uygulanmıştır: (1) ikonografik betimleme (Panofsky), (2) göstergebilimsel mit analizi (Barthes), (3) söylemsel bağlamsallaştırma (Hall/Foucault). Bulgular, dil ve konumdan bağımsız olarak DALL-E 3'ün Batı-merkezli kültürel sembolleri (örneğin Themis heykeli, beyaz erkek CEO, beyaz güvercin, Zeus/Aslan arketipleri) kavramsal olarak yeniden ürettiğini göstermektedir. İngilizce komutlar, özellikle ABD konumu ile birleştiğinde, daha materyalist, liberal, politik ve birey merkezli temsiller üretirken; Türkçe komutlar daha duygusal, pastoral, soyut ve apolitik imgeleri tetiklemektedir. Öte yandan, Türkçe veya Türkiye konumundan verilen komutlarda Batı ikonografisinin baskınlığını koruması, modelin kültürel çeşitliliğe duyarsız ve istatistiksel merkezî bir görsel hafızaya bağlı çalıştığını ortaya koymaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet temsillerinde, failliğin erkek figürlere (örneğin zincir kıran, konuşma yapan, liderlik eden) atfedilmesi dikkat çekmiştir. Kadınların ise estetik, pasif ve duygu durumunu temsil eden silüetlere indirgenmesi, modelin ataerkil normları yeniden ürettiğini göstermektedir. Bu çok katmanlı örüntüler, algoritmik hegemonyanın dijital görselleştirme süreçlerinde nasıl işlediğine dair somut göstergeler sunmaktadır. Bu durum, üretken YZ sistemlerinin yalnızca veri yansıtmakla kalmayıp, değer yüklü temsilleri aktif biçimde kurgulayan kültürel otoriteler olarak işlediğini göstermektedir. Bulgular, YZ tasarımı için veri şeffaflığı, yerelleştirilmiş modelleme, kültürlerarası çeşitlilik ve algoritmik denetim mekanizmalarının gerekliliğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: dijital sosyoloji, üretken yapay zeka, algoritmik hegemonya, görsel söylem analizi, kültürlerarası karşılaştırma

³⁷ Lisanüstü Öğrenci, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Türkiye.

safataskirann@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8437-8761

³⁸ Lisansüstü Öğrenci, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Türkiye.

reyhankulluk67@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4374-8540

TEKNO-FEODALİZM TEZİNİN SINIRLARI: İLKSEL BİRİKİM ve RIZAYA DAYALI SÖZLEŞME

İrem TAŞÇIOĞLU³⁹

Özet: Özellikle 2008 finansal krizinden beri belirginlik kazanan geçiş (transition) ve kriz anlatılarından bir tanesi de kapitalizmin dönüşüm geçirerek tekno-feodalizme evrildiği tezidir. Buna göre, feodalizmi karakterize eden tahakküm, eşitsizlik ve hiyerarşi ilişkilerinin büyük teknoloji (bigtech) şirketlerinin denetiminde yeniden hâkim olduğu özgül bir birleşimi ifade eden tekno-feodalizm, kapitalizmin ötesine işaret eden yeni bir derebeylik sistemine işaret eder. Bu çalışma, özellikle bu tezin belli başlı savunucularından olan Yannis Varoufakis ve Jodi Dean'ın yakın bir okumasını yaparak, tekno-feodalizmle ilişkilendirilen özelliklerin ne ölçüde kapitalizmle süreklilik ve/ya kopuş ilişkisi içerdiğini sorgular. Bu sorunsal ekseninde, özellikle teknoloji şirketlerinin tekelleştirdiği dijital platformlarda karşımıza çıkan iki temel ilişki biçimine odaklanır. İlk olarak, tekno-feodalizmde kapitalist kâr ve sömürü (exploitation) mantığının yerini - feodalizmle ilişkilendirilen- rant ve el koyma/mülksüzleştirme (expropriation) mantığının aldığını öne süren yaklaşımın eleştirel bir incelemesini sunar. Özellikle mülksüzleştirmenin kapitalizme içkin olduğunu öne süren Marksist yazını (David Harvey, Evgeny Morozov vb. gibi) temel alarak dijital platformlardaki tekelleşme sürecine odaklanır ve özgül bir mülksüzleştirme biçimi olarak ilksel birikimin bu platformlarda nasıl ortaya çıktığını analiz eder. Müştereklerin kapatılması (enclosure) pratiğiyle tanımlanan ilksel birikimin kapitalizme içkin bir süreç olduğunu ve bu sürecin dijital platformlarda bilgi müştereklerinin özelleştirilmesi şeklinde zuhur ettiğini iddia eder. Bu anlamda, bu çalışmanın argümanına göre, mülksüzleştirmenin dijital alanda artan yaygınlığı, tekno-feodalizme değil, kendisine yeni alanlar açan bir kapitalist birikim rejimine işaret eder. İkinci olarak, tekno-feodal tezin, modern kapitalizmin önemli bir bileşeni olan sözleşmeye dayalı (contractual) ilişki biçimini göz ardı ettiğini öne sürer ve aslında, dijital platform kullanıcılarının en azından hukuki-formel düzeyde rızaya dayalı bir ilişki içerisinde olduklarını savunur. Bu bağlamda, Sashana Zuboff'un formüle ettiği Gözetim Kapitalizmi tartışmalarına dönerek, kişisel verilerin büyük teknoloji şirketlerince işlenerek metalaştırılması sürecinde kullanıcıların rızasının, kapitalizme özgü bir hukuki kurgu olduğunun altını çizer. Bu çalışma, bu iki eleştirel tespitten yola çıkarak tekno-feodalizm tezinin sınırlarına işaret eder ve aslında günümüzdeki başlıca sorulardan birinin dijital kapitalizme içkin olan görünürde birbirine zıt bu iki uğrağın, yani bir süreç olarak ilksel birikim/mülksüzleştirme ile hukuki bir kurgu olarak sözleşmeye dayalı ilişkinin nasıl bir arada düşünülebileceği sorusu olduğunu savunur.

Anahtar Kelimeler: neofeodalizm, kapitalizm, ilksel birikim, mülksüzleşme, sözleşme

³⁹Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, T.C., iremtascioglu@topkapi.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9728-3331

EBEVEYNLİKTE DİJİTALLEŞME: BAKIM, BİLGİ VE SORUMLULUĞUN DÖNÜŞÜMÜ

Zeynep Serap TEKİTEN KÜLTÜR⁴⁰

Özet: Yapay zekanın ve dijital araçların aile yaşamına entegrasyonu, çocuk yetiştirme pratiklerinde hem yeni imkânlar hem de dikkatle ele alınması gereken dönüşümler yaratmaktadır. Günümüzde ebeveynler, günlük bakım süreçlerini daha düzenli ve verimli hâle getirmek için yapay zeka temelli dijital araçlardan giderek daha fazla yararlanmaktadır. Haftalık rutinlerin planlanması, yaşa uygun etkinlik önerilerinin geliştirilmesi, çocuklara yönelik sağlıklı atıştırma veya yemek fikirlerinin üretilmesi, ev dışı aktivitelerinin önerilmesi ve çocukların ilgilerine göre özgün hikâyeler oluşturulması gibi pratikler bu dönüşümün örnekleri arasındadır. Bunların yanı sıra güncel bebek bakım teknolojileri, ebeveynlik pratiklerinde ortaya çıkan dönüşümü somut biçimde görünür kılar. Bebeğin uyku döngülerini ayrıntılı biçimde raporlayan akıllı izleme kameraları, nefes ve hareket sensörleri, kalp atış hızı ve oksijen seviyesini takip eden giyilebilir teknolojiler, yüz kapanması veya devrilme gibi riskli durumları bildiren güvenlik uyarıları, gün sonu özetleri ve geçmiş eğilimleri gösterme gibi özelliklerle bakım süreçlerine yeni bir boyut katmaktadır. Bu teknolojiler güvenlik ve sağlık takibi sağlayan, aynı zamanda ebeveynlerin gündelik karar alma pratiklerini destekleyen bir tür rehber niteliğindedir. Böylece bebek bakımı hem ölçülebilir veriler hem de mobil uygulamalar üzerinden yönetilen bir yapıya evrilmekte, ebeveynler kendi bilgileri ile dijital destek araçlarını bir arada kullanarak yeni bakım biçimleri geliştirmektedir. Ebeveynlerin kendi deneyimsel bilgileri ile yapay zeka destekli önerileri ve dijital araçları harmanlama biçimleri, çocuk bakımında hangi görevlerin teknolojiye devredildiği, hangi alanların hâlâ kültüre dayandığını anlamayı amaçlayan bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Bu kapsamda, bu çalışmanın amacı, çocuk ve bakım bebek bakımında yapay zeka ve dijital araçların hangi yollarla kullanıldığını, ebeveynliğin bunlardan nasıl etkilendiğini ve bu süreçte ortaya çıkan yeni pratikleri değerlendirmektir. Yapay zeka ve dijital araçların kullanımıyla ebeveynlikte bakımın, bilginin ve sorumlulukların dönüşümü çalışmada vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yapay zeka, dijitalleşme, dijital ebeveynlik, yapay zeka destekli bakım, ebeveynlikte dijitalleşme

⁴⁰Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye,
zeynep.tekten@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3840-0056

İMKÂNSIZIN POLİTİKASI YA DA DÜŞMAN KARDEŞLER: YAPAY ZEKA VE ETİK

Tolga TELLAN⁴¹

Özet: Disiplinlerarası bir uygulama sahası olarak şekillenen yapay zeka, algoritmaların ve sayısal kodların işler kıldığı yazılımlar ile bunların uzantısı olan elektromekanik teknolojilerin toplumsal aktörlerle (sorgulayıcılar, algoritma geliştiriciler, tüketiciler, güvenlik-askeri amaçlı organizasyonlar, şirketler, hükümetler vd.) etkileşime girdiği dijital sistemin en önemli parçasıdır. Yapay zeka programları, toplanan verilerle eğitilmekte ve geleceğe yönelik öngörülerde bulunmaktadır. Öngörü esaslı karar modelleri bireylerin günlük yaşam pratiklerini, fırsatlarını ve özgürlüklerini de doğrudan etkilemektedir. Birey, finansal karar modelleri çerçevesinde kredi kısıtlamasına maruz kalmakta; sağlığına yönelik karar modelleri nedeniyle daha yüksek sağlık sigortası borçlanması yapmakta; güvenliğine yönelik karar modelleri nedeniyle daha sıkı soruşturmadan geçmekte ya da suç işleyebileceğine dair algoritmik öngörüler nedeniyle hukuken daha sıkı kovuşturmayla uğrayabilmektedir. Algoritmik öngörüler, bireyin bağımsız kararları ile yaşamı yönlendirme özgürlükleri üzerinde önemli bir tehdit oluşturmakta; karar süreçlerine yapılan her müdahale geleceği şekillendirip, kontrol etmektedir. İnsan ilişkilerine yön veren değerler alanı için üretilen kurallar dizisi, topluma birlikte hareket etme ve bir arada var olma için gereken çerçeveyi sağlamaktadır. Bu çerçevenin sınırladığı bölge insanlar arası ilişkilerdeki erdemler alanıdır. Bu alana yönelik felsefi sorgulama şeklinde ifade edebileceğimiz etik, ne’yin doğru ne’yin yanlış olduğuna ilişkin kesin hükümler verilmesinden çok, ne’lere nereye kadar izin verileceği ve ne’lere ne zaman yasak getirileceği sorularına verilen yanıtlar ile şekillenmektedir. Önyargılar, ayrımcılıklar, eşitsizlikler ve ayrıcalıklarla şekillenmiş veri kümelerinin makine öğreniminde kullanılması sonrasında, yapay zeka programlarının geçmişi, gelecekte yeniden üretme eğilimine girdiği görülmektedir. Bu durumda, etik kurallar dizisinin bilimin ve günlük pratiklerin nesnel alanından sökülerek, yapay zekanın biçimlendirdiği sentetik bilincin deneyimlerine eklemlenmesine yol açtığı ifade edilebilecektir. Yapay zekanın değerler alanı, kapitalist dünyanın insanı kendi ürettiklerine ve kendi gibi olan diğerlerine yabancılaştırma eğiliminin de ötesine geçerek, özneliği insan düşüncesinden algoritmalara doğru aktaran bir yapı hâlini almıştır. Sıralanan gerekçeler ışığında, tanımlayıcı-betimleyici karakteristikte niteliksel bir inceleme olarak tasarlanan bu çalışma, yapay zeka uygulamalarının verdikleri kararlarda, insan ‘olma’ hali ile ilişkilendirilmiş değerlerle hangi noktalarda örtüştüğünü, hangi noktalarda ayrıştığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, yapay zeka etiği konusunun kapsamlı literatür taraması ve örnek olay analizleriyle irdelendiği araştırma dizaynına sahiptir. Konuya ilişkin tartışmalar göstermektedir ki, algoritmik öngörülere dayalı karar süreçleri –sosyal platform ortamları aracılığıyla– kâr, fayda ve mutlak erişilebilirlik esaslı bir yaşam biçimini sunmakta ve kuralların sıkı sıkıya uygulanması hedefi kapsamında da yaşamı otomatikleştirmektedir. Bu durum ise sürekli olarak, global enformasyon akışını kontrol eden ve çokuluslu/ulusaşırı şirketlerin kazançlarını artırma yönünde çözümler geliştiren yeni algoritmalar tasarlanmasını ve her gelişkin algoritma tasarımıyla birlikte, etik prensiplerin dışlanarak önyargıların yeniden üretildiği bir sosyal bilimler alanı oluşması riskini de beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: yapay zeka programları, etik, öngörü biçimleri, şirket algoritmaları, eşitsizlikler

⁴¹Sosyolog, Sağlık Bakanlığı-Ankara, Türkiye

ttellan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3697-7943

YAPAY ZEKA VE DİJİTAL OTORİTERLİK: ÇİN’İN YAPAY ZEKA DESTEKLİ YÖNETİŞİM İHRACI

Bahar TEMİR⁴²

Özet: Son yıllarda, yapay zeka (YZ) teknolojilerinin küresel ve yaygın olarak uygulanması, sektörler arasında hızla yaygınlaşarak küresel yönetim, güvenlik altyapıları ve kamu yönetimini dönüştürmüştür. YZ, verimlilik, yenilik ve kentsel optimizasyon için bir araç olarak yaygın bir şekilde algılanırken, YZ kullanımının yaygınlaşması aynı zamanda veri gizliliği, kitlesel gözetim gibi politik etkileri konusundaki tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu teknolojik dönüşümü şekillendiren önde gelen aktörler arasında Çin, YZ tabanlı güvenlik altyapılarının önemli bir sağlayıcısı olarak öne çıkmaktadır. Kapsamlı yerel veri işleyişini, kapasitesini ve Dijital İpek Yolu'nun jeopolitik çerçevesini kullanarak Çin, artık sadece teknolojik ürünleri değil, aynı zamanda merkezi kontrol ve yaygın dijital izleme temelli bir yönetim paradigmasını da ihraç etmektedir. Bu çalışma, Çin'in yapay zeka (YZ) temelli güvenlik ve yönetim uygulamalarını küresel ölçekteki teknoloji ihracat stratejisinin merkezî bir aracı olarak incelemektedir. Resmî söylemlerde suç önleme, akıllı ulaşım, kamu verimliliği ve dijital modernleşme kavramları çerçevesinde sunulan bu sistemler; Asya, Afrika, Avrupa ve Latin Amerika gibi farklı siyasi ve ekonomik bölgelerde ve farklı bağlamlarda uygulanmaktadır. Çalışma, bu farklılıkları analiz edebilmek için Freedom House rejim sınıflandırmasını (Özgür, Kısmen Özgür, Özgür Değil), Dünya Bankası gelir kategorileri (düşük, orta, yüksek gelir) ile birleştiren karma bir analitik çerçeve kullanmaktadır. David Lyon'un "gözetim toplumu" kavramından hareketle, makale YZ destekli güvenlik altyapılarının sürekli izleme ve veriye dayalı kategorileştirme politikalarını normalleştirdiğini ileri sürmektedir. Buna paralel olarak Shoshana Zuboff'un "gözetim kapitalizmi" yaklaşımı, biyometrik ve davranışsal verilerin toplanması, ticarileştirilmesi ve dolaşıma sokulmasının yeni pazarlar ve yönetim bağımlılıkları yarattığını, böylece kamu güvenliği için kurulan dijital altyapıların uzun vadede siyasi ve ekonomik nüfuz mekanizmalarına dönüştüğünü göstermektedir. Araştırma bulguları, demokratik olmayan ve düşük gelirli devletlerde Çin menşeli YZ uygulamalarının ağırlıklı olarak politik gözetim ve rejim güvenliğini desteklediğini ortaya koymaktadır. Macaristan, Sırbistan, Türkiye gibi hibrit rejimlerde ise modernleşme ve dijital kapasite geliştirme söylemiyle tanıtılan bu teknolojilerin, zamanla siyasi kontrol amacıyla kullanılan bir araç haline geldiği görülmektedir. Öte yandan demokratik ve yüksek gelirli ülkelerde bu sistemlerin benimsenmesi sınırlı, düzenlemeye tabi ve kurumsal denetime açık kalmaktadır. Genel olarak çalışma, Çin'in YZ odaklı yönetim modelinin dijital otoriterliğin ulusötesi kurumsallaşmasını kolaylaştırdığını ve yapay zekayı tarafsız bir teknoloji olmaktan çıkarak jeopolitik güç projeksiyonu ve yönetim ihracatının bir aracına dönüştürdüğünü savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yapay zeka, çin, dijital ipek yolu, gözetim kapitalizmi, dijital otoriterlik

⁴²Arş. Gör., Başkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye

bahartemir@baskent.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9449-2357>

YAPAY ZEKA TEKNOLOJİLERİNİN ÖRGÜTLERDE BEYAZ YAKALI ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ UYGULAMALARININ YARATTIĞI KOLEKTİF KAYGI: “TEKNOSTATÜS PANİK” KAVRAMI ÜZERİNE BİR ANALİZ

Sima TÜRKÜNER⁴³

Özet: Yapay zeka destekli verimliliğin vaadi, büyüyen iş güvencesizliği ve çalışanların yaşadığı kolektif kaygı açısından nasıl anlaşılmaktadır? Yapay zeka, çeşitli sektörlerde üretkenliği önemli ölçüde artırma potansiyeline sahiptir. Ancak, yapay zeka yerleşik rolleri değiştirmeye devam ettikçe çalışanların potansiyel vasıfsızlaşması ve iş güvenliği üzerindeki etkisi konusunda endişeler bulunmaktadır. Günümüzün hızlı tempolu dijital dünyasında, yalnızca hazırlıklı olmakla kalmayıp yeni beceriler edinmeye ve yapay zeka destekli değişikliklere uyum sağlamaya istekli olan bireylerin değeri her zamankinden daha çok fark edilmektedir. Bu araştırma, dijitalleşmenin ve yapay zekanın (YZ) çalışma ortamları üzerindeki derin etkisini araştırıyor ve özellikle çalışanlar arasında YZ'nin işleri üzerindeki etkisine ilişkin büyüyen kolektif kaygıya odaklanıyor. Yapay zeka, özellikle teknoloji odaklı sektörlerde, bir zamanlar insanlar tarafından gerçekleştirilen görevleri otomatikleştirmeye devam ettikçe, yaygın bir iş kaybı endişesi ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, yapay zekanın (YZ) hem kurumsal kültür dönüşümü hem de profesyonel faaliyetler üzerindeki derin ve çok yönlü etkisini araştırmaktır. Yapay zeka teknolojilerinin yönlendirdiği dijitalleşmenin yalnızca iş yeri dinamiklerini yeniden şekillendirmekle kalmayıp aynı zamanda üretkenlik, verimlilik ve çeşitli sektörlerdeki profesyonellerin gelişen beceri gereksinimleri gibi temel unsurları nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Ek olarak, araştırma YZ'nin işten çıkarmaları belirlemedeki artan rolüne ve bunun sonucunda çalışanlar arasında ortaya çıkan kaygıya odaklanmaktadır. Çalışma, bu kaygıların çalışan moralini, işyeri uyumunu, statüsünü korumadaki yaşadığı endişe ile paniği (C. Wright Mills'in "status panic" kavramı ekseninde), genel organizasyon kültürünü nasıl etkilediğini ortaya çıkarmayı ve YZ odaklı dijital dönüşümün sosyolojik sonuçlarına ilişkin içgörüler sağlamayı amaçlamaktadır.

Yüksek lisans tezine dayanan bu çalışma, Türkiye'deki (ağırlıklı olarak İstanbul ve Ankara'daki) beyaz yakalı 23-50 yaş grubundaki profesyonelleri kapsamaktadır. Araştırmamda finans, savunma sanayii, bankacılık ve üretim gibi çeşitli sektörlerdeki farklı beyaz yakalı unvan gruplarıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yaparak ve yapay zekanın iş süreçlerine dahil edilmesiyle ilgili görüşleri toplayarak sizlere fayda sağlayacağına inanıyoruz.

Anahtar Kelimeler: otomasyon, kolektif kaygı, statü koruma endişesi, iş gücünün dönüşümü, teknostatüs-panik

⁴³ Lisansüstü Öğrenci, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
sima.turkuner@metu.edu.tr

PLATFORM EKONOMİSİ VE ÇALIŞMA HAYATINDA DÖNÜŞÜM

Nesli URHAN GÜNEŞ⁴⁴

Özet: Bu bildiri, çalışma hayatında dijital kapitalizmle hızlanan dönüşümü ele alarak Türkiye’de Instagram influencerlarının temsil ettiği yeni çalışma biçimlerini sosyolojik bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Dijital platformların yükselişiyle emek süreçleri yalnızca fiziksel üretimden değil; görünürlük, duygulanım, estetik performans ve algoritmik uyumluluk üzerinden şekillenen yeni üretim pratiklerine evrilmiştir. Bu çalışma, influencerların dönüşen emek rejimi içinde nasıl konumlandığını, deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını ve bu süreçlerin Türkiye’nin yapısal istihdam sorunlarıyla nasıl kesiştiğini analiz etmektedir. Kuramsal çerçeve, Christian Fuchs’un veri temelli sömürüye dayanan dijital kapitalizm okuması ile Brooke Erin Duffy’nin “aspirational labour” kavramsallaştırmasını bir araya getiren bütüncül bir yaklaşıma dayanmaktadır. Fuchs’un yapısal bağımlılık ve dijital sömürü analizleri dijital emeğin görünürde özerk ancak ekonomik olarak kırılgan niteliğini ortaya koyarken; Duffy’nin istek uyandıran ve cinsiyetlendirilmiş emek yaklaşımı, bu çalışma biçiminin duygusal ve estetik yüklerini görünür kılmaktadır. Bu iki kuramsal hattın kesişimi influencerlığın, dijital çağda emek süreçlerinin hem ekonomik hem de duygusal düzeyde yeniden tanımlandığı bir alan olduğunu göstermektedir. Araştırma, 2023-2024 yıllarında yürütülen netnografi ve 29 derinlemesine mülakata dayanan nitel bir tasarımla gerçekleştirilmiştir. Netnografi yöntemi, içerik üretim dinamiklerini doğal ortamında gözlemlene imkânı sunarken; mikro ve makro ölçeklerde takipçi kitlesine sahip influencerlarla yapılan görüşmeler bu emek biçimini çok katmanlı biçimde analiz etmeyi mümkün kılmıştır. Veriler beş tema altında incelenmiştir: influencerlığa giriş motivasyonları; emek koşulları ve gelir elde etme süreçleri; platform kuralları ve algoritmik kontrol; cinsiyet ve kimlik; sektörün geleceği ve kolektif emek pratikleri. Bulgular, influencerlığın Türkiye’de hızla yaygınlaşan yeni bir çalışma biçimi olduğunu göstermektedir. Katılımcılar yaratıcılık ve esneklik gibi avantajlara rağmen, gelir düzensizliği, platforma bağımlılık, performans baskısı ve algoritmik belirsizlik nedeniyle yoğunlaşan emek süreçlerinden söz etmektedir. Kadın influencerlarda estetik normlara uyum, kesintisiz içerik üretimi ve takipçilerle sürekli etkileşim, görünmez duygusal emek yükünü artırmaktadır. Çalışma, özgürlük söylemiyle sunulan bu emek biçiminin gerçekte toplumsal cinsiyet normları ve algoritmik denetim altında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Türkiye’deki hızla dijitalleşen ekonomik yapı, influencerlığı giderek daha görünür ve çekici bir alternatif istihdam alanı hâline getirmektedir. Bununla birlikte, yasal statüdeki belirsizlikler, sosyal güvence eksikliği ve vergi yükümlülüklerindeki karmaşa, bu çalışma biçimini yapısal olarak kırılgan kılmaktadır. Bu çalışma, influencer emeğini dijital kapitalizmin dönüştürdüğü emek rejimini anlamak açısından kritik bir örnek olarak konumlandırmakta; böylece platform ekonomisinin geleceğine dair politika yapımcılar için önemli bir tartışma zemini sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: çalışma hayatında dönüşüm, platform ekonomisi, dijital emek, dijital kapitalizm, işin geleceği

⁴⁴Dr., AB Uzmanı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Türkiye
nesli.urhan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0548-3358>

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

Elvan YAVUZ⁴⁵

Özet: Yapay zeka, çağımızın en dikkat çeken teknolojisi olarak yaşamımızın hemen hemen her alanında kendini gösteren, avantajlarla birlikte dezavantajları da barındıran çift yönlü bir değişim ve dönüşümdür. Yapay zeka çağında toplumsal dönüşüm yalnızca üretim biçimlerini değil, ek olarak toplumsal ilişkileri, değerleri ve kimlik inşasını da şekillendiren çok boyutlu bir süreçtir. Günümüz toplumları, algoritmik karar alma, veri odaklı gözetim ve otomasyonun bir sonucu olarak yeni bir sosyoteknik düzene doğru evrilmektedir. Bu bağlamda, yapay zeka teknolojisinin toplum üzerindeki etkisi dönüşüm, süreklilik ve direnç olmak üzere üç boyutta incelenebilir. Yaşanan bu dönüşüm ve evrilme süreci hem bireylerin günlük yaşam pratiklerinde hem de toplumsal kurumların işleyişinde radikal değişikliklere yol açmaktadır.

Günümüzde, dijital uçurumun (dijital eşitsizlik), algoritmik önyargıların ve bilgi otoritesinin yeniden tanımlanmasının oluşturduğu tehditler, toplumsal adalet ve eşitlik açısından kritik sorun alanları olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bireylerin teknolojiye karşı kullandıkları direniş stratejileri (dijital minimalizm, dijital gizlilik hareketleri ve birey merkezli etik çağrılar gibi) toplumsal kalıcılığın güçlü göstergeleri olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, yapay zeka çağındaki toplumsal dönüşüm, yalnızca teknolojik gelişimin değil, aynı zamanda bireyin değişime karşı etik, kültürel ve politik konumlanmasının da bir sonucudur. Bu çerçevede daha eşitlikçi, kapsayıcı ve birey merkezli bir gelecek oluşturmak için yapay zekanın şekillendirdiği yeni toplumsal düzeni çok yönlü bir bakış açısı ve farkındalıkla okumak/anlamak son derece elzemdir. Derleme olan bu çalışmanın amacı, yapay zekanın oluşturduğu toplumsal dönüşüm hareketlerini incelemek ve tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: yapay zeka, yapay zeka teknolojileri, toplumsal dönüşüm ve değişim

⁴⁵Dr., Sosyal Hizmet Uzmanı

elvanyavuz8@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9004-4060

DİJİTALLEŞME ÇAĞINDA SENDİKASIZLAŞMANIN YENİ BİÇİMLERİ: YERALTI MADENİNDE EMEK SÜREÇLERİNİN DİJİTAL KAPİTALİZM BAĞLAMINDA BİR ANALİZİ

Melik Zafer YILDIZ⁴⁶

Özet: Yapay zeka, otomasyon ve dijital kapitalizmin hızla dönüştürdüğü çalışma yaşamı, klasik emek ilişkilerini çözmekte ve örgütlenme biçimlerini yeniden şekillendirmektedir. Tunçbilek yeraltı madeninde yapılan bir araştırmanın verilerine dayanan bu bildiri dayanışma aidatı olgusunu, emek süreçleri, otomasyonun yarattığı dönüşüm ve dijital kapitalizmin sosyolojisi bağlamında yeniden değerlendirmektedir.

Dayanışma aidatı, işçilerin sendika üyesi olmadan toplu sözleşme kazanımlarından yararlanmasına imkân tanıdığı için sendika üyeliğinin kolektif anlamını zayıflatmakta; örgütlenmeyi bireysel fayda hesabına indirgemektedir. Dijitalleşme ile birlikte bu mekanizma yalnızca hukuki bir düzenleme olmaktan çıkmış, e-devlet üyelik sistemi, otomatik bordro kesintileri ve mekânsal-temassız sendikal ilişki biçimleriyle yeni bir yapı kazanmıştır. Böylece sendika-işçi arasındaki düzenli yüz yüze temas ortadan kalkmış, üyelik süreci duygusal ve sosyal boyutundan arındırılarak sıradan bir bürokratik işlem hâline gelmiştir.

Bu gelişmeye koşut olarak emek süreçlerinde yaşanan dijital dönüşüm, sendikal yapıyı daha da sıkıştırmaktadır. Personel Takip ve benzeri dijital izleme sistemlerinin yeraltı madencilğinde yaygınlaşması, emek sürecinin panoptik bir gözetim rejimi altında yeniden tasarlanmasına yol açmaktadır. Çalışanların konumu, performansı ve iş akışına uyumu anlık veri olarak izlenebilir hâle gelirken, bu durum işverenin kontrol kapasitesini artırmakta ve işçilerin örgütlü tepki verme cesaretini zayıflatmaktadır. Dijital yönetsellik, sendikal görünürlüğü arttırdığı ölçüde baskı mekanizması olarak işlev görmektedir ve çalışma barışını görünmez bir disiplin ağı üzerinden kurmaktadır.

Madencilikte kısmi otomasyon ve yarı mekanize üretim sistemleri, iş süreçlerini bilgi yoğun operasyonlara dönüştürürken emeğin niteliğini değiştirmektedir. Buna rağmen sendikal örgütlenme bu dönüşümü karşılayabilecek yeni stratejiler geliştirememekte; işçilerin üretim süreci üzerindeki kontrolü azalırken dijitalleştirilmiş emek disiplini güç kazanmaktadır. İşverenin bazı durumlarda aidatları üstlenmesi ise dijital kapitalizmin paternalist yüzünü açığa çıkarmakta, sendikal bağımlılığı tersinden yeniden üretmektedir.

Bu bağlamda dayanışma aidatı uygulaması, dijital teknolojiler ve otomasyonla eklemlenerek sendikasılaşmayı hem yapısal hem kültürel hem de teknolojik düzeylerde derinleştirmektedir. Bildiri, yapay zeka çağında çalışma sosyolojisinin, dijital kapitalizmin ortaya çıkardığı örgütsüzleşme biçimlerini kavramak için yeni analitik çerçevelere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: dayanışma aidatı, sendikasılaşma, dijital kapitalizm, emek süreçleri, yeraltı madenciligi

⁴⁶ Dr., Bağımsız Araştırmacı
melikzafer@gmail.com

ALGORİTMİK TAHAKKÜM: YAPAY ZEKA AKADEMİK EMEĞİ NASIL YENİDEN ÖRGÜTLÜYOR?

Ayça YILMAZ⁴⁷, Ozan TEKİN⁴⁸

Özet: Bu çalışma, Üretici Yapay Zeka (Üretici YZ) teknolojilerinin üniversitelere entegrasyonunun, akademik emeği bilişsel ve epistemik düzeyde yeniden yapılandırarak yabancılaşmanın yeni bir evresini ortaya çıkardığını savunmaktadır. Üniversite, dijital altyapıların bilgi üretimi ve değerlendirme süreçlerini dönüştürdüğü bir örgütsel alan olarak ele alınmakta; yabancılaşma ise bilişsel emeğin standartlaşması, biçimselleşmesi ve metalaşması sonucunda ortaya çıkan sistemik bir mülksüzleştirme biçimi olarak kavramsallaştırılmaktadır. (Marx; Fuchs; Zuboff; Coudry & Mejias). Neoliberal yönetimsellik (Hall) ve performans odaklı ölçüm sistemleriyle güçlenen bu dönüşüm, Üretici YZ'nin devreye girmesiyle daha da derinleşmekte; yorumlama ve muhakeme, algoritmik süreçlere aktarılırken akademik özerklik otomatik sistemlere uyuma indirgenmektedir. Bu durum bilgi üretiminde köklü bir epistemik dönüşüm yaratır. Eleştirel angajmana dayanan anlam üretimi yerini korelasyon temelli hesaplamalara bırakır; akıl yürütme ise doğruluk yerine verimlilik için tasarlanmış algoritmalar tarafından üstlenilir. Üretici YZ'ye eşlik eden bilişsel devretme süreci (Risko & Gilbert), akademisyenin bilişsel kapasitesini kurumsal platformlara entegre ederek entelektüel emeği verileştirir ve bu süreç, anlam üretiminin bağlamsız istatistiksel çıktılara indirgenmesi açısından önemli riskler taşır (Bender et al.). Böylece akademik özne, algoritmik sistemlerin hem üreticisi hem girdisi hâline gelen nesneleştirilmiş bir bilişsel çalışana dönüşür. Sonuç olarak üniversite, yapay zeka çağının belirlediği 21. yüzyıl yabancılaşmasının merkezî mekânı hâline gelmektedir. Bu çalışmanın bütüncül çerçevesi, Üretici YZ'nin üniversiteyi yalnızca teknik bir yenilik olarak dönüştürmediğini; aynı zamanda örgütsel rasyonelleşmenin taşıyıcısı hâline gelerek yabancılaşmayı maddi düzeyden bilişsel ve epistemik düzeye genişlettiğini göstermektedir. (Linhart; Honneth; Dejours). Dijitalleşme ile yoğunlaşan performans yönetimi, akademik faaliyeti ölçülebilir çıktılara dönüştürürken, yapay zeka bu süreçleri algoritmik karar alma mekanizmalarına entegre etmektedir. Böylece hem bilginin üretimi hem de akademik özelliğin oluşumu otomatikleştirilmiş bir yönetsel çerçeve içinde yeniden tanımlanmaktadır. Çalışma, bu gelişmeler ışığında üniversitenin dijital kapitalizm koşullarında nasıl bir “veri örgütü”ne dönüştüğünü tartışarak, yabancılaşma kavramının yapay zeka çağında entelektüel emeği anlamak bakımından yeniden düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: üretici yapay zeka, akademik emek, yabancılaşma, algoritmik rasyonalite, epistemik dönüşüm

⁴⁷Doktor Öğretim Üyesi, Türk-Alman Üniversitesi, Kültür ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji, Türkiye
ayca.yilmaz@tau.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4332-9805>

⁴⁸Öğretim Görevlisi, Sabancı Üniversitesi, Diller Okulu, Temel Geliştirme Programı, Türkiye

ozan.tekini@sabanciuniv.edu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0728-8177>